

ΓΙΩΡΓΗΣ ΜΑΥΡΟΜΙΧΑΛΗΣ
ΟΙΚΟΝΟΜΟΛΟΓΟΣ-ΣΥΓΓΡΑΦΕΑΣ

1821-2021... ΕΛΛΗΝΕΣ, ΟΙ ΑΝΕΞΟΛΟΘΡΕΥΤΟΙ¹

*«Άπαξ καί κάποιος ἐπιτύχει –στόν πολιτισμό ἐννοῶ–
δέν μπορεῖ παρά νά ἐπανέλθει. Μετά μυριάδες χρόνια θά ἐπανέλθει».*
Ὅδυσ. Ἐλύτης, Ὁ κῆπος μέ τίς αὐταπάτες
Ἔκδ. Ἰψίλον, 1995

Ὁ ὀλιγογράμματος ἀγωνιστής τοῦ 1821 Μακρυγιάννης, πού ἡ Φιλική Ἐταιρεία τόν βρῆκε ζωέμπορο στήν Ἄρτα νά «τιμαρεύει» ἄλογα, στί ἀπομνημονεύματά του θά γράψει: «Αἰῶνες τώρα ὅλα τα θεριά τοῦ κόσμου ἔχουν πέσει νά μᾶς φᾶνε. Ὅμως ὅσο κι ἂν τρῶνε, πάντα μένει λίγη μαγιά ἀπό μᾶς ἰκανή νά παράγει νέα ζύμη».

Μέ τά λόγια του αὐτά, φανερώνει ἐκεῖνο πού ἀγνοεῖ καί ὅμως μέσα του ὑπάρχει ὡς γνώση μυστική στόν μῦθο πού μᾶς ἀφηγεῖται ὁ Ἡσίοδος πρῖν ἀπό 26 αἰῶνες γιά τήν καταγωγή τῶν Ἑλλήνων τῆς ἐποχῆς του. Σ' αὐτόν ἀναφέρεται πῶς ἀπό τούς πρῶ ἱστορίας τῶν ἀρχαίων Ἑλλήνων ἀνθρώπους, πού ἦταν παιδιά τ' Οὐρανοῦ καί τῆς Γῆς, ἐπέζησαν τοῦ μεγάλου κατακλισμοῦ, ὁ Δευκαλίων καί ἡ Πύρα. Παίρνοντας οἱ δύο τους ἀπό τί γῆ «λαλοῦδες», πέτρες πάει νά πεῖ στή μανιάτικη διάλεκτο, λειασμένες ἀπό τό νερό κι ἀπαστραπτουσες στό φῶς τοῦ ἡλίου, τίς πέταξαν πίσω τους καί ἔτσι ἀνέστησαν τί νέα γενιά Ἑλλήνων.

Ἐπίσης, στό μυθικό ὑπόβαθρο τῆς παλιγγενεσίας τῶν Νεοελλήνων ὑπάρχει ὡς προμετωπίδα τῆς ἐπαναστατικῆς προκήρυξης τοῦ Ἀλέξανδρου Ὑψηλάντη, πού ἀρχίζει μέ τίς λέξεις «Μάχου ὑπέρ Πίστεως καί Πατρίδος», τό ἔμβλημα τοῦ μυθικοῦ «Φοίνικα», συνοδεῖα τῆς φράσης: «Ἀπό τῆς τέφρας μου ἀναγεννώμαι».

¹ Τό κείμενο ἀφιερώνεται στήν μνήμη τοῦ ἀγαπητοῦ φίλου Ἐρωτόκριτου Μωραΐτη.

Άλλά ἂν δύο ἀπό τὰ φυσικά στοιχεῖα, τὰ ὅποια στή σκέψη τῶν σοφῶν προπατόρων τῆς Ἰωνίας, ὅταν αὐτοὶ προσπάθηνσαν μέ λογικό τρόπο νά ἐπιλύσουν τό κοσμολογικό πρόβλημα ἐγκαταλείποντας τή μυθολογική σκέψη, τό «νεαρό ὕδωρ» τοῦ Θαλῆ καί τό «πῦρ ἀείζων» τοῦ Ἡρακλείτου δέν στάθηκαν ἱκανά νά σβήσουν ἀπό τήν ὑπαρξη τοῦ κόσμου τοὺς Ἕλληνες, θ' ἄξιζε ν' ἀναρωτηθοῦμε γιά τό τί εἶναι αὐτό πού δίνει τή δύναμη στήν ἐκάστοτε ἐναπομείνασα «μαγιά» ν' ἀνασταίνει τοὺς Ἕλληνες ἐκεῖ πού ὅλα φαίνεται πὼς ἔχουν χαθεῖ.

Ἐν ἀρχῇ, θά λέγαμε πὼς τό πρῶτο στοιχεῖο πού κάνει δυνατή τή «μαγιά» εἶναι ὁ τόπος πού μᾶς γέννησε καί πού τόν νιώθουμε πατρίδα μας. Αὐτός εἶναι ὁ διαρκής καί ἀκατάλυτος σκελετός πού παραμένει ἐγγύηση γι' αὐτό πού εἴμαστε ἢ καί πού μποροῦμε νά εἴμαστε.

Ὁ τόπος αὐτός μέ τήν πλούσια ποικιλία τῆς χλωρίδας καί τῆς πανίδας του, μέ τίς ρεματιές, τὰ τρεχούμενα νερά του, τὰ βουνά καί τοὺς λόφους του, πού πάνω στίς πλαγιές τους κατρακυλοῦν μέχρι τή θάλασσα πού τόν ζώνει ἀπό παντοῦ, τὰ περιβόλια τῶν ἀνθρώπων του μέ τὰ σπαρτά τους καί τὰ ὀπωροφόρα τους, μέ τ' ἀμπέλια καί τὰ λιόδενδρά τους, εἶναι ὅλα αὐτά πού παραμένουν οἱ καθημερινοὶ μας σύντροφοι, φτασμένοι ἀπό γενιά σέ γενιά στό πλάι μας, ταγμένοι νά πλαγιοφορουροῦν τήν πορεία μας μέσα στό ἄγνωστο τοῦ ρέοντος χρόνου τῆς ζωῆς μας. Κάπου ὁ Ἑλύτης ἔχει πει πὼς ψάχνοντας νά βρεῖς τὰ πιό ἀπλά πράγματα πού σηματοδοτοῦν τήν Ἑλλάδα, θά φθάσεις στίς λέξεις: φῶς, ἥλιος, θάλασσα, ἐλιά, ἀμπέλι, βάρκα, πράγμα πού πᾶει νά πει ὅτι ἂν ὅλα ξαφνικά χαθοῦν, μ' αὐτά τήν ξαναφτιάχνεις.

Ὁ μῦθος εἶναι τό δεύτερο στοιχεῖο τῆς «μαγιάς».

Ὁ μῦθος βρίσκεται σέ στενή σχέση μέ τό ἔπος καί τήν ὁμιλία. Οἱ καταγωγικοί μῦθοι ἀφηγοῦνται τή ζωή καί τή δράση καί τὰ ἔργα τῶν θεῶν κάθε λαοῦ. Μέσα ἀπό αὐτούς, οἱ ἀνθρώποι τους ἀποκτοῦν εἰκόνα γιά τόν ἑαυτό τους καί σχετίζονται μεταξύ τους. Ἀποκτοῦν συνείδηση τῆς συγχρονικῆς ἐτερότητας μέ τοὺς γύρω, τοὺς ἄλλους, καί ταυτόχρονα ἀποκτοῦν ἐκεῖνη τή διαχρονική ὁμοιότητα μέ τοὺς ἐντός τῆς ὁμάδος, πού τοὺς καθιστᾶ μέλη μιᾶς φατρίας, ἑνός γένους, μιᾶς φυλῆς, ἑνός λαοῦ.

Κατ' αὐτὴν τήν ἔννοια, ὁ μῦθος καθίσταται συστατικό στοιχεῖο τῆς ταυτότητάς τους.

Ἐπιπλέον, ὁ μῦθος σάν ἀφήγηση τῆς ζωῆς, τῶν ἔργων καί τῆς δράσης τῶν ἡρώων ἑνός λαοῦ, πού φθάνει νά τοὺς θεωρεῖ ὡς ἡμίθεους, συγκροτεῖ τόν πυρήνα τῆς Ἐπικῆς ποιήσης, στήν ὁποία ἀπεικονίζονται ὁ χαρακτήρας καί τό

ψυχολογικό βάθος τῶν ἀνθρώπων τοῦ λαοῦ αὐτοῦ, καί ἔτσι διαμορφώνεται τό ἦθος του. Κι αὐτό ἀληθεύει, ἀφοῦ ἡ λέξη «ἦθος» προέρχεται ἀπό τό «ἔθος», πού στήν πρώτη σημασία του σημαίνει τό «ἔχνος», τήν «παταμασιά» πού ἄφησαν στόν χῶρο καί τόν χρόνο ὅλοι ἐκεῖνοι πού προηγήθηκαν τῶν ἐκάστοτε παρόντων, τούς ὁποίους διατηροῦν ζωντανούς στή μνήμη τους, ἀφγούμενοι τά κατορθώματά τους.

Γιά ὅλες αὐτές τίς προαναφερθεῖσες συλλογικές ὀντότητες (γένος, φυλί, λαός) ὁ μῦθος ἀποτελεῖ μέρος τῆς ψυχῆς τους ἢ, καλύτερα, εἶναι ἡ ψυχὴ τους ὁλόκληρη. Κι ὅπως τό σῶμα τῆς ἀτομικῆς ὑπαρξῆς, χωριζόμενο ἀπό τήν ψυχὴ του, νεκρώνεται, ἀποσυντίθεται καί γίνεται σποδός, ἔτσι κι αὐτές σβήνουν καί χάνονται, ὅταν χάσουν τή γλῶσσα τους καί ξεχάσουν τούς μύθους τους.

Τό σύνολο τῶν ἀνθρώπων πού σέ χρόνους ἱστορικούς ὀνομάστηκαν Ἑλλήνες, παρά τίς τοπικές διαφοροποιήσεις τους, δένονταν μεταξύ τους μέ τούς μύθους, οἱ ὅποιοι ὑπῆρξαν ἡ πλουσιότερη πνευματικὴ παρακαταθήκη, ὁ βασικότερος πνευματικός θησαυρός τους. Πρέπει νά πᾶμε πάλι πίσω στόν Ἡσίοδο γιά νά ξαναβροῦμε τό νῆμα πού συνδέει τούς μύθους τῶν μεταβυζαντινῶν νεοελληνῶν μ' ἐκείνους τῆς κλασσικῆς ἀρχαιότητος. Αὐτός, ὁ μετά τόν Ὅμηρο, μέγας ἐπικός ποιητής τοποθετεῖ τούς ἥρωες τοῦ θηβαϊκοῦ καί τοῦ τρωικοῦ κύκλου στή νῆσο τῶν Μακάρων γιά νά ἐπανέλθουν στή γῆ ὅταν ἔλθει τό πλήρωμα τοῦ χρόνου. Ὅμοια κι οἱ Ἀθηναῖοι πίστευαν, στίς δύσκολες ὥρες τῆς ἱστορίας τους, πῶς ὁ μαρμαρωμένος τυραννοκτόνος Ἀρμόδιος θά «ξεμαρμαρώσει», θά πάρει πνοή καί θά τούς δώσει πνοή ἀπό τήν πνοή του.

Κατά τόν ἴδιο τρόπο ἡ λαϊκὴ παράδοση γιά τόν «Μαρμαρωμένο» τελευταῖο Βυζαντινὸ αὐτοκράτορα, πού ὅταν ξυπνήσει θά κνηγήσει τούς Τούρκους κατακτητές ἕως τήν Κόκκινη Μηνιά, ἦταν ἡ ζωοποιός δύναμη τοῦ λαοῦ μας στά ἀτελείωτα χρόνια τῆς σκλαβιάς.

Τό τρίτο καί πλέον κρίσιμο στοιχεῖο πού προσδίδει στή «μαγιά» τή δύναμή της εἶναι ἡ Γλῶσσα. Μέσα σ' αὐτήν καί δι' αὐτῆς ἡ μὴ κοινωγήσιμη σημασία τῶν πρωτογενῶν αἰσθημάτων, πού γεννῶνται ἀπό τήν ἐμπειρία τῆς σχέσης τῆς ἀτομικῆς ὑπαρξῆς μέ τά ἀντι-κείμενα πράγματα τοῦ κόσμου, μετατρέπεται σέ κοινωγήσιμο νόημα. Ἀπό τό χάος τῶν ἀτομικῶν σημασιῶν ἀναδύεται ἕνας εὐτακτος κόσμος.

Ἡ γλῶσσα ἑνός λαοῦ διαμορφώνεται μέ βάση τίς ἐπικοινωνιακές ἀνάγκες, καί αὐτές διαβαθμίζονται σέ μιά ἀπεριόριστη κλίμακα· ἀπό τίς ἀπαιτήσεις χρηστικῆς συνεννόησης, δηλαδή ποιά πράγματα εἶναι χρήσιμα, ποιά ὠφέλιμα ὡς πρὸς τίς βιολογικὰ καθορισμένες ἀνθρώπινες ἀνάγκες, ὡς τήν ἀναζήτησι

όλο και πληρέστερων δυνατοτήτων έκφρασης της ανθρώπινης επιθυμίας, πού στό πλαίσιο των σχέσεων κοινωνίας μέ τούς άλλους αναδεικνύουν τήν προσωπική ετερότητα του κάθε ανθρώπου.

Η έκφραστική δύναμη μιās γλώσσας δέν εἶναι προϊόν τυχαιότητας, οὔτε ιδεολογικῶν προδιαγραφῶν. Αποκτιέται καθώς ἡ γλῶσσα δημιουργεῖται, πλάθεται καί ἐξελίσσεται, ὅπως τό ὑπαγορεύουν συγκεκριμένες κάθε φορά ἀνάγκες ενός ἀνθρώπινου συνόλου.

Στήν περίπτωση τῆς ἐλληνικῆς γλώσσας, ὁ Χρ. Γιανναράς στό βιβλίο του «Πολιτιστική διπλωματία» ἐπισημαίνει:

Ἀπαιτεῖται καλλιεργημένη εὐαισθησία γιά νά φθάσει κανείς στήν ἐπίγνωση του βιοματικῆς πλούτου πού ἐνυπάρχει στό γεγονός ὅτι μετά ἀπό 3.000 χρόνια ὁ ἴδιος λαός, στήν ἴδια γῆ, ἐξακολουθεῖ νά ὀμιλεῖ τήν ἴδια γλῶσσα, μέ τήν ἔννοια ὅτι καί ὁ λιγότερο ἐγγράμματος, κυρίως αὐτός, ὁ ἰχθυοπώλης, ὁ ὀπωροπώλης, ὁ ἀρτοποιός, ὁ οἰνοπώλης, ὁ ναυτικός, ἐξακολουθεῖ νά ὀνομάζει τό ἀντικείμενο τῆς ἐργασίας του μέ τίς ἴδιες ἀρχαίες λέξεις – ἰχθύς, ὀπώρα, ἄρτος, οἶνος, ναῦς – καί ἐξακολουθεῖ νά λέει τόν οὐρανό, οὐρανό, τή θάλασσα, θάλασσα καί τόν ἥλιο, ἥλιο. Καί ὁ Ὅδυσσεύς Ἑλύτης στό «Ἡ μαγεία του Παπαδιαμάντη» συμπληρώνει «...λέξεις ταπεινές ἀλλά ζωντανές, ἀφοῦ βρίσκονται στά χεῖλη του ἑλληνικοῦ λαοῦ. Πανάρχαιες λέξεις ἀλλά δροσερές, σάν μόλις νά τίς ἀνέσυρες ἀπό τή θάλασσα, μέσα ἀπό τά βότσαλα καί τά φύκια μιās ἀκτῆς του Αἰγαίου, μέσα ἀπό τό βαθύ γαλάζιο καί τήν ἀπόλυτη διαφάνεια του αἰθέρος».

Τήν ἀλήθεια τῶν παραπάνω ἔρχεται νά ἐπιβεβαιώσῃ ἡ ἀρχαιολογική σκαπάνη, φέροντας στό φῶς τίς πινακίδες τῶν Μυκηναϊκῶν κέντρων (1500 π.Χ), στίς ὁποῖες, σέ γραφή Γραμμική Β, ὑπάρχουν λέξεις πού χρησιμοποιοῦνται μέχρι σήμερα ἀπό τόν ἀπλό λαό, ὅπως ἐλαία, οἶνος, ἄστν, θεός, ἱερεῦς, κ.ά. Τό πιό ἐντυπωσιακό ὅμως λεκτικό εὕρημα σ' αὐτές εἶναι ἡ λέξη «ἐλεύθερος», πού σημαίνει τό ὕψιστο ἰδανικό των Ἑλλήνων σέ ὅλη τή μακραίωνη ἱστορική τους πορεία.

Ὅμως αὐτό πού κάνει τήν ἐλληνική γλῶσσα νά εἶναι μιὰ ἐκπληξη στή σύνολη ἀνθρώπινη ἱστορία, πέρα ἀπό τήν ἀπέραντη ἔκτασή της στόν χρόνο καί τή μικρή, στήν ἔκταση χώρου καί ἀριθμοῦ ἀνθρώπων, πού τή χρησιμοποιοῦν μέ ἐλάχιστες διαφορές στή διάρκεια τῶν 3.000 χρόνων, πέρα ἀπό τόν λεκτικό της πλοῦτο, τήν έκφραστική της χάρη, τήν ἀκρίβεια μεταξύ σημαίνοντος καί σημαίνομενου, τή συντακτική λογική της, εἶναι τό ἐρώτημα πού μις ὑποβάλλει ὡς πρὸς τό εἶδος καί τήν ποιότητα τῶν κοινωνικῶν ἀναγκῶν πού διαμόρφωσαν μιὰ τέτοια γλῶσσα.

Στους τέσσερις αιώνες πού χωρίζουν τόν Όμηρο από τόν Μ. Άλέξανδρο (9ος π.Χ-4ος π.Χ., στίς εκατέρωθεν άκτές του Αιγαίου και στο μεταξύ τους αρχιπέλαγος, πραγματοποιήθηκε άλμα εκπληκτικό στην εξελικτική ώριμηση του ανθρώπου ως λογικού ύποκειμένου. Έμφανίζεται για πρώτη φορά και προσπαθείται, με συστηματική κριτική σκέψη, να δοθεί έρμηνεία του κόσμου, της ύπαρξης, της συνύπαρξης, όχι μέσα από τίν εικονολογική άλληγορία του μύθου, αλλά με τίς γνωστικές δυνατότητες της οργανωμένης σκέψης, του κοινωνούμενου και κοινωνικά έπαληθευόμενου λόγου της έμπειρίας.

Υπό τό βάρος μιας τέτοιας έρμηνευτικής ανάγκης, οί Έλληνες αξιώθηκαν να διαμορφώσουν έναν γλωσσικό κώδικα εκπληκτικής έως σήμερα έκφραστικής πληρότητας, με συνεπή σύνταξη (στίς απαιτήσεις κοινωνίας του λόγου) έννοιων και προτάσεων.

Και πάλι ό Χρ. Γιανναράς θά έπισημάνει ότι: «... Χάρη σε αυτό τόν γλωσσικό κώδικα, οί αρχαίοι Έλληνες έφθασαν στην διαπίστωση πως ό,τι υπάρχει πραγματικά, όχι προσωρινά και εφήμερα, όχι ύποκειμενο στην φθορά, στην μεταβολή και στον θάνατο, είναι μόνο ό λόγος.

Και γι' αυτούς ό λόγος είναι τό γεγονός της φανέρωσης ταυτισμένο με τό πώς της φανέρωσης. Τό ύπαρκτό φανερώνεται μέσω της μορφής του (του είδους), δηλαδή του ξεχωριστού τρόπου με τόν όποιο ύπάρχει.

Τό ίδιο το φανερωμένο «λέει» τίν ύπαρξή του και ταυτόχρονα έχοντας ή φανέρωσή του αναφορικό χαρακτήρα, λέγεται σημαίνόμενο (διά του όνόματος) από τόν όμιλούντα άνθρωπο, τόν προικισμένο με τί δυνατότητα να προσλαμβάνει τί φανέρωση και, ως θεατής αυτής της εμφάνειας, να συγκροτεί σχέση με τό φαινόμενο ύπαρκτό». Άλλά «... ό λόγος είναι όχι μόνο ή άτομική μορφή, μά και ή συνολική δια-μόρφωση των ύπαρκτων, τό πώς ή ό τρόπος του άλληλοσυσχετισμού τους, της αναφορικότητας του ενός στα πολλά και των πολλών στο ένα. Αυτός ό τρόπος συνολικής μορφοποίησης έχει κάλλος, δηλαδή καλεί, έλκύει, γοητεύει τί θεά. Χάρη στον τρόπο του κάλλους (στον λόγο ή στο πώς της συνολικής δια-μόρφωσης των ύπαρκτων), οί Έλληνες όνόμασαν τό Σύμπαν “Κόσμο”, δηλαδή κόσμημα. Άν έτσι έχουν τά πράγματα «... τότε ό άνθρωπος (ό Έλληνας) αν θέλει, αν πραγματικά ποθει “αεί τε είναι και άθάνατος”, ξέρει τί να επιδιώξει». Πρέπει να οργανώσει τί (φυσικά δεδομένη) συνύπαρξη και συμβίωση με τους συνανθρώπους του ως μετοχή στον λόγο τρόπο της άφθαρσίας και άθανασίας, ως μετοχή στην τάξη, άρμονία και κοσμοτότητα σχέσεων ανα-λόγων με τίς σχέσεις πού συγκροτούν τό άθάνατο συμπαντικό κάλλος· ως μετοχή στον Λόγο του Παντός, πού μορφοποιεί τό

Σύμπταν των ἀκοινώνητων ἀτομικῶν φανερώσεων σέ Κόσμο».

Νά φθάσει ἀπό τήν ἀπλή ὕπαρξη (ἀπό τό ἀπλό ζῆν) στή ζωή που ἔχει ὁμορφιά καί νόημα, δηλαδή νά φθάσει στό εὖ ζῆν. Κι αὐτός γιά τούς Ἕλληνες εἶναι ὁ τρόπος τῆς πόλεως καί τοῦ πολιτικοῦ βίου.

Γιά τούς Ἕλληνες ἡ λογική ἁρμονία τῶν σχέσεων (ἡ κατά λόγον, ἡ σύμφωνη μέ τήν κοσμική λογικότητα κοινωνία τῶν σχέσεων) εἶναι τό μοναδικό καί καθολικό κριτήριον ἀληθείας. «Τοῦτον δὴ τόν κοινόν λόγον καί θεῖον καί οὗ κατὰ μετοχὴν γινόμεθα λογικοί, κριτήριον ἀληθείας φησὶν ὁ Ἡράκλειτος».

Μέ αὐτό τό κριτήριο, οἱ Ἕλληνες ὀργανώνουν τί συνοίκησέ τους στό ἄστυ, σέ πόλη, ἀθλούμενοι ἀπό κοινού στήν ἄσκηση τῆς πολιτικῆς τέχνης συγκροτημένοι ὡς σῶμα πολιτῶν στήν Ἐκκλησία τοῦ Δήμου.

Μέ τό ἴδιο κριτήριο συγκροτοῦν τήν Ἐπιστήμη, ξεχωρίζουν τήν ὀρθή ἀπό τήν ἐσφαλμένη γνώση, τήν ἐγκυρότητα ἀπό τήν ἀυθαρεσία. Ὀργανώνουν τήν ἀπόδοση δικαιοσύνης, τήν οἰκονομική ζωή καί τί λειτουργία τῶν ἀνταλλαγῶν, τίς ὁποῖες μέ τήν ἐπινόηση τοῦ «νομίσματος» ὡς νέα μορφή χρήματος, τίς μεταβάλλουν σέ συναλλαγές.

Αὐτό τό κριτήριο ἀληθείας ἀποτυπώνουν στήν ἁρμονία τῶν ἀρχιτεκτονιμάτων τους, στήν ἀφαιρετική λογοποίηση τοῦ αἰσθητοῦ, μέ τί γλυπτική καί τί ζωγραφική τους, αὐτό θέλει νά διασώσει ἡ ἀρχαιοελληνική τραγωδία πραγματευόμενη τί διακύβευσέ του μέσα ἀπό τήν περιπέτεια τῆς ὕβρεως, τῆς τίσεως, τῆς νεμέσεως καί τῆς διά τοῦ ἐλέους καθάρσεως.

Τό ἐνιαῖο καί καθολικό κριτήριο ἀληθείας ἐνοποιεῖ ὅλες τίς πτυχές τοῦ βίου τῶν Ἑλλήνων σέ κοινό εἶδος, προσδίδοντάς του «εἰδοποιοῦ διαφορά», δηλαδή ξεχωριστή ταυτότητα.

Καί ἐπειδή αὐτός ὁ ἑλληνικός τρόπος τοῦ βίου πραγματώνεται πρωταρχικά στήν πόλη-πολιτική, τόν χαρακτηρίζουμε, ὡς προϊόν τῆς πόλεως, πολιτισμό.

Ὅντας ἱστορικό φαινόμενο, ὁ πολιτισμός, ὡς συλλογικό ἐπίτευγμα, ἀκολουθεῖ τί δυναμική καί τήν ἀπροσδιοριστία τῶν ἀνθρωπίνων σχέσεων. Εἶναι δηλαδή συνάρτηση τῆς ἐλευθερίας καί τῆς ἀπροκαθόριστης ὀρμότητας τοῦ κάθε λογικοῦ ὑποκειμένου.

Ἄλλά ἐπειδή, ὅπως ἐπισημαίνει ὁ μέγιστος τραγικός ποιητής Αἰσχύλος: «ἔχουν ταραγμοῦ αἱ φύσεις τῶν βροτῶν», ἡ πόλη κινδυνεύει ἀνά πάσα στιγμή, λόγω ἀκριβῶς τῆς τρεπτότητας τῆς ἀνθρώπινης φύσης, νά περιπέσει στό χάος. Καί αὐτό ἦρθε κάποια στιγμή συμπαρασύροντας στή δίνη τοῦ ὄχι μόνο το κράτος τῆς πόλεως ἀλλά καί τό ἀρχαιοελληνικό ἄτομο, ἡ διάλυση τοῦ ὁποίου ὀδήγησε τόν ἀρχαῖο ἑλληνικό κόσμο στό τέλος του.

Χρειάστηκε να περάσουν περίπου τέσσερις αιώνες, γνωστοί ως Έλληνιστικοί χρόνοι, μέχρις ότου οι Έλληνες να ξαναγεννηθούν, αλλά γι' αυτό χρειάστηκε πρώτα να γίνουν Χριστιανοί.

Μετά τόν έκχριστιανισμό τους, η παλαιά σύνδεση της πολιτικής με την οντολογία επιβίωσε σε καινούργια ιστορικά μορφώματα, στο πλαίσιο της Ανατολικής Ρωμαϊκής Αυτοκρατορίας και μέσα από τις μακροαίωνες διεργασίες ενός εκ των έσω έξελληνισμού της.

Στή χριστιανική προοπτική τό όντως ύπαρκτό, πού συνιστά και τό μέτρο του κατ' αλήθειαν βίου, δέν είναι ό «Κοινός Λόγος του Παντός», ό όποιος ως φυσική αναγκαιότητα –είμαρμένη– διέπει τήν άρμονία των σχέσεων του Σύμπαντος-Κόσμου και τό όποιο ό άνθρωπος πρέπει να μιμηθεί στήν πολιτική ζωή, αλλά είναι λόγος Προσωπικός, προσωπικού δημιουργικού έργου, λόγος αποκαλυπτικός της πραγματικότητας του Θεού ως Προσώπου.

...«Τό όντως ύπαρκτό (ή αιτιώδης άρχή κάθε ύπαρξης) είναι ένα πρόσωπο, πού άπόλυτα έλεύθερο άπό κάθε προκαθορισμό ούσίας – φύσεως – είδους, μόνο έπειδή είναι Αγάπη, ύποστασιάζει τό Είναι Του, τήν Ούσία Του, σε ύπαρκτικό γεγονός τριαδικής κοινωνίας προσώπων. «Γεννά» τόν Υίο Λόγο και «έκπορεύει» τό Πνεύμα, ύποστάσεις με τίς όποιες συγκροτεί τό Είναι ως έλευθερία άλληλοπεριχώρησης της ύπαρξης, άγαπητικής κοινωνίας της ύπαρξης», γράφει ό Γιανναράς.

Ό άγαπημένος μαθητής του Ίησού Χριστού, Ιωάννης, καλώντας τους Έλληνες της Μικράς Ασίας και τους έλληνίζοντες αυτόχθονες των Έλληνιστικών βασιλείων στή νέα πίστη, γράφει στήν κοινή έλληνική γλώσσα τό Ευαγγέλιό του, τό όποιο και άρχίζει με έναν ύμνο, του όποιου οι πρώτες φράσεις είναι: «Έν άρχή ήν ό Λόγος, και ό Λόγος ήν προς τόν Θεόν, και Θεός ήν ό Λόγος. Ούτος ήν έν άρχή προς τόν Θεόν. Πάντα δι' αυτού έγένετο, και χωρίς αυτού έγένετο ουδέ έν ό γεγονός... (Ιωάν. 1, 1-3)».

Οί ανθρωπολογικές συνδέσεις (οί αντιλήψεις για τήν ανθρώπινη ύπαρξη) της προσωποκεντρικής αυτής οντολογίας θα αναθεμελιώσουν, πάνω στο άτρεπτο κέντρο του Τριαδικού Θεού, τό πολιτικό αίτημα των αρχαίων Έλλήνων, όρίζοντας ως μέτρο και στόχο του συλλογικού βίου τήν άγαπητική κοινωνία των σχέσεων μεταξύ των ανθρώπινων προσώπων. Με άπλά λόγια, άν τό πρότυπο των αρχαίων ήταν ό ήρωας, στους Χριστιανούς Έλληνες τό πρότυπο είναι ό Άγιος.

Τό συγκεντρωτικό ρωμαϊκό σύστημα της αυτοκρατορικής έξουσίας δέν εμπόδισε τή νοηματοδότηση και διαμόρφωση ενός κοινωνιοκεντρικού (σοσια-

λιστικό τό χαρακτηρίζει ο Steven Runciman) πολιτικού έπιτεύγματος κοινοτικής αυτοδιαχείρισης, πού συνεχίστηκε καί στά μορφώματα τών κοινοτήτων τών Έλλήνων στή διάρκεια τής Τουρκοκρατίας.

Στήν περίπτωση τής έξελληνισμένης Ρωμαϊκής Αυτοκρατορίας, τής λεγόμενης σήμερα Βυζαντινής, συνυπάρχουν λειτουργικά, εκκλησιαστική Κοινότητα καί κρατική έξουσία, ως δύο παράλληλες θεσμικές συγκροτήσεις του ίδιου κοινωνικού σώματος, μέ διαφορετικές αλλά όχι άντιτιθέμενες σκοποθεσίες, όπως αυτές σημαίνονται από τον όρο «συναλληλία». Η συνύπαρξη ή καί αλληλοπεριχώρησή τους είναι τό αποτέλεσμα μιᾶς κοινωνικής δυναμικής, πού έντοπίζει τίς επιδιώξεις της πρωτίστως στίς ύπαρκτικές (τρόπου ύπάρξεως) προτεραιότητες τής εκκλησιαστικής κοινότητας (Ένορίας, Έπισκοπής, Πατριαρχείου) καί δευτερευόντως στήν πρακτική χρησιμότητα τής κρατικής έξουσίας.

Μέ απλά λόγια: Οί κυρίως πολιτικοί στόχοι άντλούνται από τήν χριστιανική όντολογία –τήν έκδοχή τής ύπαρξης ως σχέσης, τής σχέσης ως αθλήματος αγάπης, τής αγάπης ως κατορθώματος έλευθερίας– καί επιδιώκονται μέσω τής κάθε τοπικής εκκλησιαστικής κοινότητας. Οί κρατικοί θεσμοί καί νόμοι, τό κρατικό δίκαιο, ένδιαφέρουν μόνο ως μέσο άναχαίτισης τών παρεκτροπών τής ιδιοτέλειας, όχι ως πεδίο πραγμάτωσης τών ούσιωδών κοινωνικών επιδιώξεων.

Πάνω σ' αυτή τί σύνθεση, όπου συνειδητά δίνεται προτεραιότητα στίς όντολογικές καί όχι στίς χρησιμοθηρικές επιδιώξεις, παράγεται ένας πολιτισμός συναρπαστικού ρεαλισμού, πού διαρκεί 1.000 χρόνια καί στόν όποιο, πολιτική, οικονομία, στρατιωτική ίσχύς, τεχνολογία, φιλοσοφία, τέχνη, λαϊκή ευσέβεια, καταφάσκονται ένεργά καί αναπτύσσονται μέ τρόπο ιδιοφυή, χωρίς ποτέ νά άπολυτοποιούνται σάν αυτόματες επιδιώξεις, χωρίς νά μεταποιούνται σέ αυταξίες, χωρίς νά ύποτάσσονται σέ ιδεολογήματα χρηστικής άποτελεσματικότητας.

Άν καί διαφορετικές οί όντολογικές επιδιώξεις του άρχαιοελληνικού καί του έλληνοχριστιανικού-Βυζαντινού πολιτισμού, ύπάρχουν δύο κοινά ένοποιητικά στοιχεία πού προσδίδουν στόν έλληνισμό τήν ιστορική του συνέχεια.

Καί στούς δύο πολιτισμούς, πού οί Έλληνες ευτύχησαν νά πραγματώσουν καί οί όποιοι στήν άκμή τους άποτέλεσαν πρότυπα οικουμενικής-πανανθρώπινης έμβέλειας, ύπάρχει:

Πρώτον, σαφής έπίγνωση τών όρίων πού διακρίνουν τούς σκοπούς-στόχους, πού άφορούν τήν ύπαρξη στή φανέρωσή της –στήν αλήθειά της– καί στά χρηστικά μέσα διά τών όποίων αυτοί οί σκοποί-στόχοι επιδιώκονται.

Όσο διαρκεί αυτή η έναργής επίγνωση της διαφορᾶς ανάμεσα σε σκοπό και μέσο (ανάμεσα σε ύπαρξη και συμπεριφορά, ανάμεσα στο πραγματικό και τό εικονικό ή φαντασιώδες) αποφεύγονται στην καθημερινή άσκηση τῶν μέσων νά μετατραποῦν σε σκοπούς, οἱ δέ σκοποὶ νά περιπέσουν σε ἀπλά μέσα (ιδεολογικοποίηση τῶν σκοπῶν), γεγονός πού θά καθιστοῦσε, ὅπως στήν περίπτωση τοῦ «Δελφικοῦ Μαχαιριοῦ», τό προϊόν της πόλης –τόν πολιτισμό– «πενιχρό», ὅπως συμβαίνει μέ κάθε προϊόν πού παράγεται μέ σκοπό νά γίνει ἐμπόρευμα. Καί ὅλοι μας ἔχουμε ἐμπειρία γιά τό τί συμβαίνει μέ τό χρῆμα ὅταν, στό πλαίσιο της ἐμπορευματοποίησης κάθε παραγόμενης ἀξίας, αὐτό μεταβάλλεται ἀπό μέσο σε σκοπό, μέ ἀποτέλεσμα ὁ κόσμος νά γυρίζει ἀνάποδα καί τό εικονικό ἢ φαντασιώδες νά γίνεται πραγματικό καί τό ἀντίστροφο (εἰκονική/πραγματική οἰκονομία κ.λπ.).

Τό δεύτερο ἐνοπιό στοιχεῖο τῶν δύο πολιτισμῶν εἶναι τό γεγονός πῶς ἡ στόχευση τῶν ὑπαρκτικῶν ἐπιδιώξεων ἔχει κοινωνιοκεντρικό χαρακτήρα.

Τά δύο αὐτά στοιχεῖα στόν συνδυασμό τους, στόν βαθμό καί στό μέτρο πού ὁ καθένας μας τά ἔχει ἀποδεχθεῖ ἐμπρακτα (τά ἐφαρμόζει στίς πράξεις τοῦ καθημερινοῦ βίου), καθιστᾶ τόν ἑλληνικό λαό ἕνα λαό σχέσης, ἕνα λαό ἐξόχως ἐρωτικό, πού κάνει τόν Ἕλληνα νά ἔχει «πρόσωπο», νά εἶναι δηλαδή ἄτομο μὲν, ἀλλά ἐφοδιασμένο μέ τήν ἱκανότητα νά ἀποστασιοποιεῖται ἀπό τίς ἀνάγκες του, νά συνυπολογίζει στή δράση του τό καλό του συνόλου, ἄρα νά σκέφτεται μέ κέντρο ὄχι τόν ἑαυτό του ἀλλά τόν πραγματικό ἄλλο, καί νά μπαίνει μπροστά, φθάνοντας ὡς τί θυσία, ὅταν αὐτό εἶναι ἀναγκαῖο. Νά εἶναι δηλαδή ἄτομο αὐθυπερβατικό-καθολικό.

Αὐτά βέβαια ὅταν σε συλλογικό ἐπίπεδο ἡ «πολιτική ἐνότητα» διαμορφώνει δομές ἐξουσίας στίς ὁποῖες ἀποτυπώνεται ἡ ἰσχύς τοῦ κράτους, στήν ὁποία ἰσχύ οἱ πολῖτες μετέχουν κατὰ τόν λόγο τῶν ἀρετῶν τους, κρίσεως καί ἀρχῆς.

Μόνο ἕνα τέτοιο κράτος, πού ἔχει ὡς ἀποστολή του τή διακονία τοῦ λαοῦ, προσφέροντας ἀσφάλεια, οἰκονομική ἀπάρκεια καί καιρούς εἰρηνικούς στοὺς πολῖτες του, μπορεῖ νά λέγεται κράτος ἐθνικό, καί ὁ λαός πού τροφοδοτεῖ τήν ἰσχύ του, ἔθνος. Ἀλλά, εὐτυχῶς ἢ δυστυχῶς, ὅπως ὅλοι γνωρίζουμε, ἡ προαγωγή τοῦ λαοῦ στό ἐπίπεδο τοῦ Ἕθνους εἶναι ἔργο τῶν ὀλίγων, τῶν ἐκλεκτῶν καί ἄριστων, αὐτῶν πού συγκροτοῦν τήν πολιτική, οἰκονομική καί πνευματική ἑλίτ του.

Ἀντίθετα, ὅταν ἡ «πολιτική ἐνότητα» διαρρηγνύεται, γιατί οἱ παρεκτροπές της ἰδιοτελείας μπλοκάρουν τόσο τά κανάλια πού τροφοδοτοῦν μέ ἰσχύ τό

κράτος, όσο και τὰ κανάλια πού διανέμουν τήν ισχύ του, επιτρέποντας τί μετοχή τῶν πολιτῶν σ' αὐτήν κατά τό μέτρο τῆς ἀρετῆς τους, ὅταν διπλαδὴ οἱ κατέχοντες τίς θέσεις ἐξουσίας ταυτίζουν τήν ισχύ πού αὐτές τούς παρέχουν, ὡς ὀφειλόμενη τιμή ἀπό τήν κοινότητα στήν ἀρετή τους, μέ τήν ἀξία πού οἱ ἴδιοι ἀναγνωρίζουν στόν ἑαυτό τους, τότε ἡ ἀρετή τῆς δικαιοσύνης, πού προβάλλει ὡς συνισταμένη τῆς ἐναρμόνισης καί τῶν ὑπολοίπων ἀρετῶν, τῆς ἀνδρείας, τῆς φρόνησης καί τῆς σωφροσύνης, ἀπό τό λογικό μέρος τῆς ψυχῆς τοῦ ἀνθρώπου, χάνεται καί τί θέση τῆς καταλαμβάνει ἡ αὐθαιρεσία.

Καί πάντοτε ὅπου καί ὅποτε ἐμφανίζεται ἡ αὐθαιρεσία, ὑπό ὅποιαδήποτε μορφή της, διαστρέφει καί τήν κάθε ἐπί μέρους ἀρετή στό ἀντίθετό της: τί μὲν ἀνδρεία σέ θηριωδία, τί φρόνηση σέ μπιπτική ἀντιπαλότητα καί κτηνωδία, τί δέ σωφροσύνη-εὐθυκρισία σέ δαμμονισμό. Ἡ αὐθαιρεσία γεννᾷ τί βία, καί ἂν δέν περισταλεῖ, μέσα ἀπό τήν ἀποχαλίνωση τῶν παιθῶν, διαλύει κάθε συλλογική ὄντοτητα, φθάνοντας μέχρι τόν πυρῆνα της, πού εἶναι τό ἀνθρώπινο ὑποκείμενο, τό ὅποιο καί καθιστᾷ μιά «γυμνή ὑπαρξη». Φθάνοντας σ' αὐτό τό σημεῖο, ἀπό τόν ὀρισμό τοῦ Ἀριστοτέλη, πού θέλει τόν ἄνθρωπο νά «εἶναι ζῶν πολιτικό ὃ καί λόγον ἔχον», νά μένει μόνο το ζῶν μέ ἐξαφανισμένο τό κοινωνικό-σχισιακό καί λογικό μέρος του.

Στήν περίπτωση τοῦ Βυζαντίου χρειάστηκαν μόλις τέσσερις γενιές (1071-1204) προκεκμένου ἡ ἀνθρώπινη ἀνεπάρκεια ὅσων κατεῖχαν θέσεις ἐξουσίας νά γιγαντώσει τήν αὐθαιρεσία, ἐξαπλώνοντάς την σ' ὅλη τήν αὐτοκρατορία, σέ τέτοιο βαθμό ὥστε νά φράξουν τόσο τὰ κανάλια πού τροφοδοτοῦσαν τό κράτος μέ ισχύ ὅσο κι ἐκεῖνα πού τήν διένεμαν στους πολίτες του.

Μέσα σ' αὐτές τίς τέσσερις γενιές ἡ αὐθαιρεσία μέ τί μορφή τῆς ἐκτροπῆς τῆς ἀτομικῆς ἀξίας σέ ἰδιοτελῆ δικαίωση, ἄνοιξε τό κατηφορικό μονοπάτι πού ὀδηγεῖ στήν ἐμφάνιση τῆς βίας, πού προκαλεῖ ἀντιβία κ.ο.κ., τροφοδοτώντας μιά καταστροφικότητα, πού δέν εἶναι παρά μιά ἀντεστραμμένη δημιουργικότητα, ἀφοῦ κάθε δημιουργική πράξη, κάθε ἔργο διά τοῦ ὁποίου ὁ δημιουργός του ζητᾷ τήν καταξίωσή του ἀπό τήν κοινότητα, δέν λαμβάνει τήν πρεπούμενη τιμή.

Μέ τραυματισμένη τί φιλοτιμία του, ὁ Ἕλληνας προσλαμβάνει τί μὴ ἀναγνώριση τῆς ἐπιθυμίας του γιά ἰσότιμη σχέση ὡς ἀδικία καί στρέφεται στό κυνήγι ἰδιοτελῶν προνομίων εἰς βάρος τῆς δικαιοσύνης.

Φθάνοντας ἐδῶ, οἱ προειδοποιήσεις τοῦ Θουκυδίδη, πού ἔγραψε τήν ἱστορία τοῦ Πελοποννησιακοῦ Πολέμου θέλοντας τό ἔργο του αὐτό νά εἶναι κτῆμα τῆς ἀνθρωπότητας «ἕως ἄν ἡ αὐτή φύσις ἀνθρώπων ἦ», ἔχουν ξεχαστεῖ.

Ἡ ἐξαιρετικῆς σαφήνειας διατυπωμένη ἄποψή του γιὰ τὰ αἷτια τῆς ἐμφύλιας διαμάχης, πού κατέστρεψε τὴν ἀρχαία Ἑλλάδα καὶ στάθηκε ἡ ἀρχὴ γιὰ τὸν ἀφανισμό τῆς «Πόλεως», γιὰ τοὺς Ἕλληνες ἦταν σάν νά μὴν εἶχε γραφεῖ ποτέ, ἐνῶ ποτέ δὲν πρέπει νά φεύγει ἀπὸ τὸ μυαλό μας. Βασικὴ αἰτία, κατὰ τὸν Θουκυδίδη, στάθηκε τὸ γεγονός ὅτι οἱ Ἕλληνες «τὴν καθεστηκυῖαν ἀξίωσιν τῶν ὀνομάτων ἐν ταῖς πράξεσιν ἀντίλλαξαν τῇ δικαίωσει».

Ἔτσι, ὑπονομευμένη ἐκ τῶν ἔσω, ἡ ἰσχύς τοῦ βυζαντινοῦ κράτους γίνεται εὐκόλη λεία στίς ἀρπακτικὲς διαθέσεις ὄλων ἐκείνων τῶν γύρω του λαῶν, πού πρὶν λίγες γενιὲς γοῖτευε καὶ χειραγωγοῦσε μὲ τὸν πλοῦτο, τὴ δύναμη καὶ τὸν πολιτισμὸ του.

Ἦταν τὸ 1204 μ.Χ. πού ἡ καρδιά τῆς αὐτοκρατορίας, ἡ Βασιλεύουσα πόλι, ἡ βασιλίδα τῶν Πόλεων, τὸ κέντρο τῆς χριστιανοσύνης, ἀλώνεται γιὰ πρώτη φορὰ ἀπὸ τοὺς ντυμένους μὲ προβιά «Δυτικούς» λύκους. Μοιραῖα, ὅλοι ἐκεῖνοι οἱ μεγαλόσχημοι, πού ἔριζαν μεταξύ τους γιὰ τὸ ποιὸς θὰ ἀνέβαινε στοὺς θρόνους τῆς ἐξουσίας, ὁ Πατριάρχης, ὁ Αὐτοκράτορας καὶ λοιποὶ ἀξιωματοῦχοι, τὴν ἐγκαταλείπουν καὶ ζητοῦν νά περισωθοῦν ἀνακηρυσσόμενοι στὰ πάλαι ποτὲ βυζαντινὰ «θέματα», πού τὰ εἶχαν ἐν τῷ μεταξύ καταστήσει φέουδά τους, Αὐτοκράτορες καὶ Δεσπότες, βαπτίζοντας τίς βυζαντινὲς ἐπαρχίες μὲ βαρῦγδουπους τίτλους: Αὐτοκρατορία τῆς Τραπεζούντας, Αὐτοκρατορία τῆς Νίκαιας, Δεσποτᾶτο τῆς Ἠπείρου, Δεσποτᾶτο τοῦ Μορέως. Καὶ ὅπως συνέβη μὲ τὰ ἑλληνιστικὰ βασίλεια, πού προέκυψαν ὅταν ἐξαντλήθηκαν τὰ καύσιμα τοῦ ἀρχαίου ἑλληνικοῦ πνεύματος καὶ τὰ ὅποια κάλεσαν ὡς διαιτητὴ καὶ ἐπικυρίαρχο στίς μεταξύ τους διαφορὲς, τοὺς Ρωμαίους, ἔτσι κι αὐτοὶ προσέφυγαν στὴ συμμαχία τῶν Ὀθωμανῶν Τούρκων, στρεφόμενοι κατὰ τῶν ἄλλων διεκδικητῶν τοῦ θρόνου τῆς ἀνακτημένης ἀπὸ τοὺς Φράγκους Κωνσταντινούπολης.

Οἱ τελευταῖοι, ἔχοντας προσχωρήσει στὸ Ἰσλάμ τῶν Ἀράβων μὲ τὴν ὁρμὴ πού δίνει στοὺς νεοφώτιστους ἡ νέα πίστη, κάλεσαν τὸν λαὸ τοὺς σ' ἓνα μεγάλο γιουρούσι ἐνάντια στὴ Βασιλεύουσα Πόλι, ἔχοντας ὡς σύνθημα δύο λέξεις πού στοιχείωναν τὰ ὄνειρα τῆς πύο κρυφῆς τους ἐπιθυμίας καὶ στίς 29 Μαΐου 1453 τὴν κυρίευσαν.

Ἔτσι τὸ «Εἰς τὴν Πόλιν», πού ἄκουγαν στὴν ἑλληνικὴ γλῶσσα, παραφρασμένο στὴ δική τους ὡς «Ἰσταμπούλ», ἔγινε τὸ νέο ὑπὸ τὴν κυριαρχία τους ὄνομα τῆς Κωνσταντινούπολης, τῆς πάλαι ποτὲ «Νέας Ρώμης».

Ἀπὸ τὸ 1453 ἕως τὸ 1461 οἱ Τούρκοι, αὐτὸς ὁ νομαδικὸς λαὸς πού εἶχε κατέβει ἀπὸ τὰ ἀσιατικὰ ὑψίπεδα στὰ τέλη τοῦ 10ου-ἀρχῆς 11ου αἰῶνα, εἶχαν

όλοκληρώσει τήν κατάκτησιν τῶν ἐδαφῶν τῆς βυζαντινῆς αὐτοκρατορίας, καταλύοντας ὀριστικά τὸ βυζαντινὸ κράτος.

Στὰ χίλια χρόνια πού κράτησε τὸ βυζαντινὸ κράτος, πολλοὶ καί διαφορετικοὶ λαοὶ εἶχαν ζήσει μέσα σ' αὐτό, ἔχοντας ἐπικεφαλῆς ἕναν Αὐτοκράτορα (Βασιλέα), μία γλῶσσα τῆς διοίκησης, τήν ἑλληνική, καί μιά θρησκεία, τήν Ὁρθόδοξη Χριστιανική.

Ἀπὸ ὅλους τοὺς διάφορους λαοὺς ἀπὸ τοὺς ὁποίους εἶχε συγκροτηθεῖ τὸ Ἀνατολικὸ Ρωμαϊκό-Βυζαντινὸ κράτος, οἱ ἑλληνόφωνοι ὀρθόδοξοι, πού γιὰ τήν ἀφιήγησή μας μποροῦμε νά τοὺς λέμε Ρωμιούς ἢ Γραικοὺς ἢ Ἑλληνες, ὅλα δικὰ μας ὀνόματα εἶναι, θεώρησαν τὸ πάρσιμο τῆς Πόλης δική τους ἀπώλεια καί δέν ἔπαυαν νά θρηνοῦν γιὰ τὸ κράτος πού ἔχασαν καί νά μνημονεύουν τήν Πόλη καί τοὺς παλαιούς αὐτοκράτορες, μέ τραγούδια, μοιρολόγια, παραμῦθια, θρύλους καί νά τοὺς ἀπεικονίζουσαν σέ ξυλόγλυπτα, σέ κεντήματα, σέ ὑφαντά, σέ εἰκόνες.

Οἱ Ὄθωμανοὶ Τοῦρκοι εἶχαν κι αὐτοὶ ἕναν ἀρχηγὸ τοῦ κράτους, τὸν Σουλτάνο, εἶχαν καί τή δική τους γλῶσσα, ἕνα μείγμα ἀπὸ τουρκικά, ἀραβικά καί περσικά. Εἶχαν ἐπίσης μιά θρησκεία, τὸ Ἰσλάμ, πού πίστευε πὼς ἕνας εἶναι ὁ Θεός, ὁ Ἄλλὰχ, καί προφήτης του ὁ Μωάμεθ. Μὲ τήν ἐπικράτησή τους, ἡ γλῶσσα τῆς διοίκησης ἔγινε μία, ἡ τουρκική, ἀποτυπωμένη σπὴν ἀραβικὴ γραφή, ὁ Σουλτάνος ἔγινε ὁ ἀφέντης ὄλων καί ὁ μουσουλμανισμὸς ἡ θρησκεία τοῦ κράτους.

Ὁ Σουλτάνος πολὺ θὰ ἠθελε γιὰ νά σβηστεῖ κάθε βυζαντινὴ ἀνάμνησι, ὅλοι οἱ ἀλλόθρησκοι λαοὶ νά ἀλλαξοπιστίσουν, ἀκόμη κι ἀναγκαστικά, κόβοντας τὰ κεφάλια τῶν κατακτημένων.

Τρεῖς λόγοι ὑπῆρξαν ἀποτρεπτικοὶ γι' αὐτό:

Πρῶτος ἡ θρησκεία του, πού τοῦ ἀπαγόρευε τὸν βίαιο ἐξισλαμισμὸ ὅσων ἀναίμακτα δέχονταν τήν ἐξουσία του, καί δεύτερος τὸ γεγονός ὅτι ἐπίσης τοῦ ἀπαγόρευε νά φορολογήσει βαριά τοὺς μουσουλμάνους. Ἐπομένως, ἂν ὅλοι οἱ κατακτημένοι ἀλλαξοπιστοῦσαν, εἴτε θεληματικά εἴτε γιὰ τὴν ἐξολόθρευση, δέν θὰ εἶχε κανέναν γιὰ νά τοῦ ἐπιβάλλει βαριά φορολογία. Κι αὐτὸ ἀκριβῶς ὑπέδειξε ὁ μεγάλος Βεζύρης Μεχμέτ Σοκόλλης στὸν Σουλτάνο Σελίμ Β' (16ος αἰώνας), ὅταν ἐκεῖνος θέλησε κάποια στιγμὴ νά κάνει ὅλους τοὺς ὑπηκόους του μωαμεθανούς.

«Ὅ,τι διατάξεις ἀφέντη», τοῦ εἶπε ὁ Σοκόλλης, «μόνο νά μοῦ πεῖς μετὰ ἀπὸ ποῦ θὰ βρῶ νά γεμίσω τὰ ταμεῖα».

Τρίτος ἦταν τὸ γεγονός πὼς οἱ Σουλτάνοι γιὰ νά μὴν εἶναι ὑποχέριμοι οὔτε τῶν Οὐλεμάδων (τῶν θρησκευτικῶν ἀρχηγῶν), οὔτε τῶν Σερασκέρηδων (τῶν στρατιωτικῶν ἀρχηγῶν), ἔβρισκαν χρησιμότητα τήν ὑπαρξὴ τῶν ραγιαδῶν ὡς

δεξαμενής από την οποία, διά του «παιδομαζώματος», άντλούσαν τούς «Γενίτσαρους», μιά ισχυρή τάξη εκπαιδευμένων πολεμιστών, πλήρως εξαρτημένη και άφοσιωμένη άπ' ευθείας στον θρόνο τους.

Γιά τούς λόγους αυτούς –και για μερικούς ακόμα λόγους που άφοροῦσαν τίς έξωτερικές σχέσεις και τί αντιμετώπιση τής λατινικής διείσδυσης– οί Όθωμανοί έδωσαν σέ όσους κατακτημένους θεωροῦσαν πώς πίστευαν στή Βίβλο (δηλαδή τούς Χριστιανούς και τούς Έβραίους) τό δικαίωμα νά κρατήσουν τί θρησκεία τους, εξαγοράζοντας τίν άδεια νά κρατήσουν τό κεφάλι τους, καταβάλλοντας έναν επί πλέον ξεχωριστό φόρο, που ήταν κεφαλικός και λεγόταν «χαράτσι» και του όποιου ή δικαιολογητική βάση παραμένει μοναδική παγκοσμίως. Δηλαδή, έφ' όρου ζωής κάθε χρόνο, μόνο γιατί ύπάρχεις και άναπνέεις, όφείλεις ως ραγιάς –κατακτημένος Ρωμός–, άν θέλεις νά σου χαρίζεται ή ζωή, νά πληρώσεις τό «χαράτσι».

Άπέναντι σέ έναν τέτοιο κατακτητή, που, για νά κυβερνήσει, από τί λεπτή –ψιλή– τέχνη τής πολιτικής δέν γνώριζε τίποτα άλλο έκτός από τί δύναμη του σπαθιού και τίν πονηράδα τής άλεπούς για νά άποκτά έκείνο που έπιθυμεί και τίν όποια μπορεί κανείς και σήμερα νά τί διαπιστώσει έμπρακτα, μετέχοντας σ' ένα άνατολίτικο παζάρι, κανένας ραγιάς δέν είχε τί ζωή του σίγουρη.

Έσκυψε λοιπόν τό κεφάλι και προσπάθησε νά ζήσει άξιοποιώντας και έκμεταλλευόμενος κάθε έλάχιστη δυνατότητα, κάθε χαραμάδα που άφηνε τό καταπιεστικό όθωμανικό καθεστώς, και άν τό θελε ό Θεός και νά προκόψει.

Τίν πρώτη και σωτήρια για τό έλληνικό γένος –όπως άπέδειξαν οί αιώνες που άκολούθησαν– δυνατότητα τίν παρείχε ή ανάγκη τών Όθωμανών νά οργανώσουν άποτελεσματικά τί διοίκηση του βυζαντινού κόσμου που είχαν κατακτήσει. Δέν παρεχώρησαν λοιπόν, για τούς προαναφερθέντες λόγους, μόνο τί θρησκευτική έλευθερία σέ όσους πίστευαν στή Βίβλο (Έβραίους, Άρμένιους και Έλληνορθόδοξους Χριστιανούς), αλλά τούς έδωσαν και τό δικαίωμα νά όρίζουν τούς θρησκευτικούς τους ήγέτες.

Ό καθένας από τούς θρησκευτικούς αυτούς ήγέτες, ως έπικεφαλής του δικού του «Μιλέτ», ήταν ύπόλογος άπέναντι στον κυρίαρχο Σουλτάνο για τί συμπεριφορά του ποιμνίου του και τίν καταβολή τών φόρων. Όταν κάτι δέν πήγαινε καλά, ό αντίστοιχος ήγέτης –ό Πατριάρχης στήν περίπτωση μας– πλήρωνε άκόμη και μέ τί ζωή του.

Αυτή ήταν μιά συμφωνία που κλείστηκε άμέσως μετά τίν Άλωση άνάμεσα στον Μωάμεθ Β' τον «πορθητή» και τον Γεννάδιο Σχολάριο, τον όποιο όρισε ως πρώτο Οικουμενικό Πατριάρχη.

Βέβαια, έτσι ο Πατριάρχης και ολόκληρος ό ύπ' αυτόν κλήρος έγιναν όμηροι του Σουλτάνου, έξασφάλισαν όμως στους έλληνορθόδοξους χριστιανούς τό νά διατηρήσουν τήν πίστη τους, νά έχουν και νά λειτουργούν τίς έκκλησίες τους.

Καί καθώς ό Μωάμεθ είχε όρίσει πώς στήν έξουσία του θρησκευτικού άρχηγού άνήκαν και τά τής λατρείας, τής δικαιοσύνης και τής παιδείας, είχε και ό ορθόδοξος κλήρος τό δικαίωμα νά λύνει άρκετές άπό τίς διαφορές του πομνίου του σέ δικά του έκκλησιαστικά δικαστήρια και νά ιδρύει σχολεία, τά όποία και νά επιβλέπει.

Χάρη σέ αυτή τί δυνατότητα, οί ορθόδοξοι Ρωμοί πού είχαν γίνει ραγιάδες, όργανωμένοι γύρω άπό τήν έκκλησία τους, πέτυχαν τήν πρώτη πολιτιστική συσπείρωσή τους και ταυτόχρονα κράτησαν τίς άναμνήσεις τους, τόν πλούτο τής έλληνικής γλώσσας τους πού τόν άπολάμβαναν στή διάρκεια τής θείας λειτουργίας κι άς μίν τήν πολυκαταλάβαν, και τί συνειδηση πώς, ως ορθόδοξοι, ήταν και κληρονόμοι του άρχαίου έλληνικού πολιτισμού.

Έχοντας έξασφαλίσει μέσα στήν άγκαλιά τής μάνας Έκκλησίας τά βασικά στοιχεία τής έθνικής τους ταυτότητας –γλώσσα, θρησκεία, ήθη και έθιμα και μνήμη τών καταγωγικών μύθων τους– πέτυχαν μιά δεύτερη πολιτική συσπείρωση καταφεύγοντας στήν πιό χαμηλή βαθμίδα διοικητικής όργάνωσης του βυζαντινού κράτους, πού ήταν ή κοινότητα, άξιοποιώντας μιά δεύτερη χαράμίδα του καταπιεστικού όθωμανικού συστήματος διακυβέρνησης.

Η όθωμανική έξουσία, μέ τήν εισαγωγή τής άρχής τής «ένουκίας» τών φόρων και τών λοιπών προσόδων του κράτους, παραιτήθηκε ούσιαστικά άπό τόν δημοσιονομικό της ρόλο και έπομένως άπό τήν όργάνωση τής σχετικής διοικητικής ύποδομής. Έτσι, ή κοινότητα, όπου υπήρχε, κλήθηκε νά καλύψει τό κενό άπέναντι στους «άγοραστές» δικαιούχους τών προσόδων και στό κράτος του Σουλτάνου.

Γιά τόν σκοπό αυτό, όφειλε νά αναπτύξει τούς δικούς της διοικητικούς μηχανισμούς, νά εκτιμήσει τόν οικονομικό δυναμισμό τών μελών τής κοινωνικής της περιοχής, νά κατανείμει και νά εισπράξει τούς φόρους. Στο μέτρο πού ή κοινότητα θεωρήθηκε άναγκαία στή λειτουργία τής δημοσιονομικής νομιμότητας, έγινε επίσης δεκτή στήν έξουσιαστική διαδικασία γιά τόν καθορισμό και τόν έπιμερισμό τών φορολογικών και άλλων βαρών στήν έπαρχία.

Άπό τί στιγμή πού οί κρατικοί φόροι και λοιπές πρόσοδοι γίνονταν άντικείμενο εκμετάλλευσης μέσα άπό τό σύστημα τής ένουκίας τους, όσες κοινότητες ή επισκοπές είχαν τά χρηματικά μέσα ν' αναλάβουν άπευθείας τήν εκπλήρωση τών φορολογικών τους ύποχρεώσεων τό έκαναν. Διεκδίκησαν μέ

έπιτυχία τό δημοσιονομικό «προνόμιο» όπου τό έξωτερικό από αυτές ένδιαφέρων γιά τίς προσόδους δέν ήταν έντονο ή ισχυρό. Μέ τόν τρόπο αυτό, οί κοινότητες κατόρθωναν συχνά νά ελαχιστοποιούν τίν ξένη καί συνεπώς καί κρατική έξουσία, νά ελαφρύνουν τί φορολογική τους έπιβάρυνση, αναπτύσσοντας συγχρόνως σωρευτικά ή διαζευκτικά νέες σημαντικές άρμοδιότητες, όπως τίν άσκηση δικαιοσύνης στή βάση του λαϊκού δικαίου πάνω στήν έπίλυση τών ιδιωτικών καί σέ όρισμένες περιπτώσεις τών ποινικών διαφορών, μέ όργανα που ύποδεικνύονταν μέσα από λαϊκές παραδοσιακές ομάδωσεις (πατριές, συντεχνίες, κοινότητες) ή τίν κοινωνική πρόνοια, τίν οργάνωση τής άγοράς καί τής παραγωγής, τίν ασφάλιση τής περιοχής, τί νομοθεσία, τίν παιδεία κ.ά.

Η πολυμορφία του κοινοτικού πολιτειακού συστήματος έξηγεΐται πρωταρχικά από τό γεγονός ότι ό κατακτητής δέν ένδιαφέρθηκε στήν πραγματικότητα παρά μόνο γιά τίν ύπαρξη μιås υπεύθυνης ήγεσίας, ή όποία νά νομιμοποιείται στή θέση της από τό κοινωνικό σώμα, άρνούμενος στόν έλεγχο της μέσα από τόν θεσμό τής όμηρίας μελών τής οικογένειας που άσκοϋσε τίν ήγεσία.

Στό πλαίσιο αυτό, ή όθωμανική έξουσία περιορίστηκε άπλως ν' άναγνωρίσει τίς δεδομένες έξουσιαστικές συνθήκες τής κοινότητας, έφ' όσον βέβαια οί άσκοϋντες τίν έξουσία μέσα σ' αυτές, δέν άμφισβητούσαν καί δέν άντιστρατεύονταν τά δικά της συμφέροντα. Τής ήταν άδιάφορος ό τρόπος οργάνωσης καί νομιμοποίησης του κοινοτικού συστήματος, είτε αυτός έξαντλειτο σέ μιá ισχυρή καί κληρονομικά άρθρωμένη έξουσιαστική παρουσία τής προϋχοντικής τάξης είτε στηριζόταν στήν εκλογική αρχή, ούτε κι άν τό κοινοτικό σώμα διατηρούσε σημαντικές άρμοδιότητες, που συχνά ξεπερνούσαν τό άπλό έξελεγκτικό δικαίωμα.

Έτσι, γιά παράδειγμα, ένώ οί προϋχοντες τής Λειβαδιάς είναι άποκλειστικοί άποδέκτες τής όθωμανικής πολιτικής βούλησης στή χώρα τους, στίς κοινότητες του Αιγαίου καί σέ πολλές άκόμα κοινότητες οί όθωμανικές Άρχές άπευθύνονται άδιαίρετα «στους έπιτρόπους, τους προεστούς ή κοτζαμπάσιδες καί γέροντες, τους ιερείς καί στους έπίλοιπους ραγιάδες».

Μιά τρίτη κατηγορία συσσωμάτωσης μέ καθαρά στρατιωτικό χαρακτήρα ύπήρξαν τά σώματα τών κλεφτών, τών άρματολών καί τών κουρσάρων, που προέκυψαν ως αντίδραση στή βαριά καταπίεση τών λαϊκών στρωμάτων στεριάς καί θάλασσας. Μέσα από τί φτωχολογία τής άγροτιάς όσοι άπνυδοϋσαν από τίν αυθαιρεσία κάθε Τούρκου που δικαίως ή άδίκως θύμωνε, του κάθε πασα που άποφάσιζε νά κρεμάσει αυτόν ή τόν άλλο, από τίν άρπαγή τών άρσενικών παιδιών καί τί μετατροπή τους σέ γενίτσαρους, τίς άγγαρείες, τά δοσίματα, τίς αυθαιρεσίες τής προϋχοντικής τάξης, τους φόρους, τό χαράτσι,

ἐγκατέλειπαν τὰ σπίτια τους καί γίνονταν «κλαρίτες». Κατέφευγαν δηλαδή στὰ ρουμάνια καί τὰ δάση τῶν ἀπάτητων βουνῶν τῆς βαλκανικῆς χερσονήσου, ζώντας ἀπό κλειψές.

Χαρακτηριστικό εἶναι τὸ δημοτικὸ τραγούδι: «Μάνα μ', σοῦ λέω δέν μπορῶ / τοὺς Τούρκους νά δουλεύω / δέν εἴμπορῶ, δέν δύναμαι / ἐμάλλιασ' ἢ καρδιά μου. / Θά πάρω τὸ ντουφέκι μου / νά πάω νά γένω κλέφτης».

Γιὰ νά συμμαζεῖει κάπως αὐτούς τοὺς κλέφτες, πού παρεμπόδιζαν τὸ ἐμπόριο, τὶς ἐπικοινωνίες μὲ τὴν Πόλη καί, τὸ χειρότερο ἀπ' ὅλα, τὴν κανονικὴ εἰσροὴ τῶν φόρων, ἡ τουρκικὴ διοίκηση δημιουργοῦσε ὁμάδες ἀνδρῶν στοὺς ὁποίους ἔδινε τὴν ἄδεια νά φέρουν ὄπλα καί τοὺς ἀνέθετε ν' ἀστυνομεύουν τὴν ὑπαίθρο. Ἦταν καί αὐτοὶ Ρωμοὶ καί ὀνομάζονταν «ἀρματολοὶ» ἀπὸ τὰ ἄρματα πού αὐτοὶ εἶχαν δικαίωμα νά φέρουν, ἐνῶ σέ ὅλους τους ἄλλους ἀπαγορευόταν. Πολύ συχνά, κλέφτες πού εἶχαν ἀποδειχθεῖ γενναῖοι καί καλοὶ γνώστες τοῦ τόπου τους, δελεάζονταν γιὰ νά γίνουν ἀρματολοὶ κι, ἀντίστροφα, ἀρματολοὶ ξεσπκόνονταν γιὰ νά γίνουν κλέφτες.

Ὁ Θ. Κολοκοτρώνης στὴ «Διήγησι συμβάντων τῆς ἑλληνικῆς φυλῆς ἀπὸ τὸ 1770 ἕως τὸ 1836» μεταχειρίζεται τοὺς δύο ὄρους ἀδιακρίτως καί λέει πὼς οἱ κλέφτες εἶχαν τρεῖς τάξεις: Α΄, Β΄, Γ΄, ἀνάλογα μὲ τὴν ἀξιοτήτά τους, καί ὑπῆρχε καί μιὰ Δ΄ τάξη, πού περιελάμβανε τοὺς ψυχογιούς. Τὸ ἀξίωμά τους τὸ κέρδιζαν μὲ τὴν ἀνδρεία τους, τὴ φρόνηση (καί τὴ σωφροσύνη τους). Ὅταν ἦταν ἀρματολοὶ, ἔπαιρναν μισθό. Ὅταν ἦταν κλέφτες, εἶχαν μερίδιο στὰ λάφυρα. Ὅταν ἔσφαλαν, τοὺς κούρευαν ἢ τοὺς ξαρκάτωναν. Τὶς γυναῖκες τὶς σέβονταν· ὅποιος βίαζε γυναῖκα, διωχνόταν.

Ἡ διασκέδασή τους ἦταν χοροί, ἠρωικά τραγούδια, ταμπουράδες, συναγωνισμὸς στό πῖδημα, τὸ λιθάρι, τὸ σημάδι καί στίς ἁμάδες.

Τὰ τραγούδια τὰ συνέθεταν οἱ χωριάτες, οἱ τυφλοὶ μὲ τὶς λύρες καί ὑμνοῦσαν στρατιωτικὰ κατορθώματα. Τ' ἄρματά τους ἦταν πιστόλες, καριοφύλλια, ζωστά σπαθιά, ζάβες στὰ πόδια καί τσαπράζια στὸ στήθος. Τὸ καπετανᾶτο τὸ ἔπαιρνε ὁ γιός, ὄχι ὁ πρωτότοκος ἀλλὰ ὁ πιὸ ἄξιος. Τὰ μοναστήρια τοὺς βοηθοῦσαν καί τοὺς γιαιοπόρευαν. Οἱ γεωργοὶ καί οἱ βοσκοὶ τοὺς ἔδιναν πληροφορίες, ζωοτροφές καί πολεμοφόδια. Ὅταν στὸν πόλεμο (στὶς μάχες) λαβωνόταν κανεὶς βαριά καί δέν μποροῦσαν νά τὸν μεταφέρουν, τὸν φιλοῦσαν καί ἔπειτα τοῦ ἔκοβαν τὸ κεφάλι. Τὸ εἶχαν γιὰ ἀτιμία νά πάρουν οἱ Τούρκοι τὸ κεφάλι του. Λέει τὸ τραγούδι:

«Σάν δένδρον ἐρραγίσθηκε, σάν κυπαρίσσι πέφτει
 ψιλὴν φωνούλα ἔβαλε σάν παλληκάρ' ὀπού' ταν:
 Ποῦ εἶσαι, καλέ μου ἀδελφέ καί πολυαγαπημένε;
 Γύρισε πίσω, πάρε με, πάρε μου τό κεφάλι,
 νά μίν τό παρ' ἡ παγανιά καί ὁ Ἰσοῦφ ἀράπης
 καί μοῦ τό πάει 'ς τά Ἰάννινα, τ' Ἀλῆ πασά τοῦ σκύλου».

Μιά τέταρτη συσσωμάτωση πού πέτυχαν οἱ ἑλληνορθόδοξοι ραγιαδες στό
 οἰκονομικό ἐπίπεδο ἦταν οἱ «συντροφίες», οἱ «συντεχνίες» καί οἱ «συνεταιρισμοί».

Ἐκμεταλλεζόμενοι τό κενό πού οἱ μωαμεθανοί εἶχαν ἀφήσει σέ μιά σειρά
 ἐπαγγέλματα, εἴτε ἀπό ἔλλειψη τεχνογνωσίας εἴτε τά περιφρονούσαν, οἱ
 Ἕλληνες ἀρχισαν, χωρίς ποτέ νά τσιγκουνευτοῦν τόν κόπο τους, χωρίς νά δει-
 λιάσουν μπροστά στόν κίνδυνο, ν' ἀσκοῦν αὐτά τά ἐπαγγέλματα πού ἤξεραν,
 χωρίς τίν ἀσφάλεια πού τοὺς παρείχε κάποτε τό δικό τους βυζαντινό κράτος.
 Ἄρχισαν δηλαδή νά χιτίζουν σπίτια, νά στεριώνουν γεφύρια καί πλεούμενα, νά
 δουλεύουν ὄμορφα τ' ἀσίμι, τό ξύλο, τά δέρματα καί νά φτιάχνουν καλά νήμα-
 τα ἀπό λινάρι, μαλλί, βαμβάκι, μεταχειριζόμενοι ἐπιδέξια τίς φυτικές βαφές, νά
 ἐμπορεύονται, ἀπλώνοντας τίς δουλειές τους μέχρι τό Βουκουρέστι, τίς γερμα-
 νικές πόλεις, τά λιμάνια τῆς βόρειας Εὐρώπης, τά βάρη τῆς Ρωσίας, τό Μισίρι.
 Στὴν ἀρχή ὡς ἀντιπρόσωποι καί τοπικοί πράκτορες τῶν εὐρωπαϊκῶν ἐται-
 ρειῶν πού εἶχαν συνάψει συμφωνίες μέ τόν Σουλτάνο (χαρακτηριστικῆ εἶναι ἡ
 περίπτωση τῆς ἀγγλικῆς «Ἀνατολικῆς Ἐταιρείας») καί, ἀργότερα, συστίνοντας
 δικές τους ἐταιρεῖες μέ παρακλάδια μέσα καί ἔξω ἀπό τὴν Ὀθωμανικὴ Αὐτο-
 κρατορία, ἀνταγωνιζόμενοι μαζί τους παντοῦ μέ ἐπιτυχία.

Στηριγμένοι στό συνεργατικό πνεῦμα, ἔκλειναν δουλειές καί ἔκαναν συμφω-
 νίες μέ τίς συντροφίες τῶν μαστόρων καί τίς συντεχνίες τῶν τεχνιτῶν, μεταποι-
 πτῶν καί τοὺς ἀγροτικούς συνεταιρισμούς, συνδέοντας τόν πρωτογενῆ καί δευ-
 τερογενῆ τομέα τῆς οἰκονομίας μέ τόν τριτογενῆ τομέα, ἐντάσσοντας τί σύνολη
 οἰκονομικὴ δραστηριότητα τῶν ραγιαδῶν στίς διεθνεῖς ἀγορές, πετυχαίνοντας
 μιά πρώτη συσσώρευση ἐμπορευματικοῦ κεφαλαίου. Τό κεφάλαιο αὐτό, προ-
 κειμένου νά ἐπενδυθεῖ ἐκ νέου στόν τόπο καταγωγῆς τῶν ἰδιοκτητῶν του,
 ἀπαιτοῦσε ἀσφάλεια καί αὐτὴ μποροῦσε νά τὴν δώσει μόνο ἓνα δικό τους ἐθني-
 κό κράτος. Δέν ἦταν τυχαῖο πού οἱ ἰδρυτές τῆς Φιλικῆς Ἐταιρείας ὑπῆρξαν
 ἔμποροι, καί ἔμποροι ἦταν οἱ βασικοί, πρῶτοι χρηματοδότες τῆς.

Μποροῦσαν ἀκόμα οἱ Ἕλληνες νά μορφώνονται καί νά διδάσκουν στά
 σχολεῖα καί τίς ἐκκλησιαστικὲς σχολές πού τελοῦσαν ὑπὸ τὴν αἰγίδα τοῦ

Πατριαρχείου καί στά σχολεία τῶν ἑλληνικῶν κοινοτήτων, πού εὐημεροῦσαν στίς πόλεις τῆς Εὐρώπης χάρις στίς προμνημονευθεῖσες οἰκονομικές δραστηριότητες.

Μποροῦσαν ἀκόμα νά παλεύουν μέ τή θάλασσα μεταφέροντας ἐμπορεύματα σέ θάλασσες σχετικά ἀκίνδυνες σέ καιρούς εἰρηνικούς ἢ ριποκινδυνεύοντας σέ περιοχές πού λυμαίνονταν πειρατές ἢ σπάζοντας ναυτικούς ἀποκλεισμούς, ὅπως ἐκείνους μεταξύ Ἑγγλων καί Γάλλων μετά τή Γαλλική Ἐπανάσταση. Τά κέρδη πού ἀπέφεραν τέτοιες μεταφορές ἦταν πολύ μεγάλα, ὅπως μεγάλα ἦταν καί τά κέρδη πού ἀπέφεραν οἱ πειρατικές λεῖες.

Οἱ Ἕλληνες ναυτικοί ἄρπαζαν ὅλες αὐτές τίς εὐκαιρίες, ναυπηγῶντας τά σκάφη τους στούς συνεργατικούς ταρσανάδες τῶν καραβομαραγκῶν, τά ἐπὰνδρωναν μέ πληρώματα, σέ συμφωνία μέ «συντροφοναῦτες», καί τά ἐξόπλιζαν μέ μερικά κανόνια. Οἱ ἐπιδέξιοι, οἱ ἱκανοί καί τυχεροί ἔφεραν πίσω στό νησί τους τεράστια κέρδη, ἐνῶ συνήθιζαν στόν κίνδυνο, μάθαιναν τρόπους νά διαφεύγουν ἢ, ἂν ἔκριναν ὅτι τά πράγματα τούς εὐνοοῦσαν, νά στέκοντα καί νά ναυμαχοῦν καί ὅλοι τους ἀποκτοῦσαν σπουδαία πείρα πολύτιμη γιά τίς ἐν γένει ναυτικές ἐπιχειρήσεις σέ εἰρήνη καί πόλεμο.

Οἱ Ρωμοί λοιπόν πού ἔγιναν, μετά τήν Ἄλωση τῆς Πόλης καί τή διάλυση τοῦ βυζαντινοῦ κράτους, ραγιάδες στόν Ὀθωμανό κατακτητή, στούς τέσσερις αἰῶνες πού μεσολάβησαν μέχρι τήν ἔκρηξη τοῦ ἀγῶνα τῆς Παλιγγενεσίας τό 1821 δέν ἔζησαν ὡς ἄμορφη μάζα, ἀλλά μέ μόχθο πολύ, μέ θυσίες, μέ ἐλπίδα καί πίστη πῶς πάλι μέ χρόνια μέ καιρούς αὐτά πού ἔχασαν πάλι δικά τους θά γίνουν, καλλιεργῶντας συστηματικά τήν ἰδέα τῆς ἐθνικῆς ἀνασυγκρότησης, ὄχι πιά ὡς ραγιάδες ἀλλά ὡς Ἕλληνες, γνήσιοι ἀπόγονοι καί κληρονόμοι δύο μεγάλων πολιτισμῶν: τοῦ ἀρχαιοελληνικοῦ, πού τόσο συγκινοῦσε τούς Εὐρωπαίους καί ὅλους τούς ἐκεῖ σπουδαγμένους Γραικοὺς μαζί κι ἀρκετούς Φαναριῶτες, καί τοῦ βυζαντινοῦ, πού τό ὄραμά του εἶχαν κρατήσει ζωντανό μέσα στούς τόσους αἰῶνες οἱ πολλοί, μέ τόν θρύλο τοῦ μαρμαρωμένου τελευταίου βασιλιᾶ τους.

Αὐτοί οἱ πολλοί, πού συγκροτοῦσαν τήν πραγματικότητα τοῦ ρωμέικου, τό Βυζάντιο τραγουδοῦσαν στό ἔπος τοῦ Διγενῆ Ἀκρίτα καί στό μοιρολόι τῆς Παναγίᾶς γιά τήν ἄλωση τῆς Πόλης της. Αὐτό ὕφαιναν καί κεντοῦσαν οἱ γυναῖκες, οἱ μανάδες κι οἱ ἀδελφές κι αὐτό ζωγράφιζαν καί σκάλιζαν στ' ἀσίμι καί τό ξύλο οἱ ὀλιγογράμματοι Ρωμοί. Αὐτοί οἱ ὄχι καί τόσο μακρινοί ἀπό μᾶς προσπάπποι τῶν προσπάππων μας, πού ἡ ζωή τους εἶχε ἓνα πλαῖσιο, τήν Ὁρθοδοξία, πού μιλοῦσαν τή δική τους γλῶσσα, πού ἔφθασε σέ αὐτούς

ζωντανή μέσα από 100 προηγούμενες γενιές, μπόρεσαν να κρατήσουν τά συνυφασμένα με τήν πίστη τους πατροπαράδοτα ήθη και έθιμα, να διαμορφώσουν λαϊκό δίκαιο, πού πήγαζε απ' αυτά και τό όποιο συνεπικουρείτο από τούς νόμους τών «άειμνήστων χριστιανών ήμων αύτοκρατόρων» και τών όποίων νόμων θεματοφύλακας στάθηκε ή Έκκλησία. Έπιπλέον, στό πλαίσιο τών προαναφερθεισών συσσωματώσεων, έχοντας ως κεφαλές τους σέ τοπικό επίπεδο τούς προύχοντες ή κοτζαμπάσπιδες, τούς καπετάνιους και τούς όπλαρχηγούς, και πού όλοι τους, ως Όρθόδοξοι, άναγνώριζαν ως ήγέτης τούς πνευματικό και όχι μόνο τόν Πατριάρχη Κωνσταντινουπόλεως.

Κι αυτός, ό ένας Οικουμενικός Πατριάρχης είχε καθήκον του να φροντίζει τά συμφέροντα όλόκληρου του ποιμνίου του, και μάλιστα σέ προοπτική αιώνων.

Δυό λόγια παραπάνω γι' αυτόν κρίνονται άπαραίτητα, γιατί συχνά-πυκνά άκούγονται και γράφονται από εκείνους πού από τήν προνομακή θέση πού τούς δίνει τό παρόν μιλούν γιά τό παρελθόν κρίνοντας κατά τό ιδεολογικό τους συμφέρον και όχι μόνο, τόν θεσμό και τόν ρόλο του στήν ιστορία του έθνους, έρμηνεύοντας κατά τό δοκούν τις διάφορες ιστορικές πηγές τους.

Καλό θά ήταν, και αυτό ισχύει και γιά όλους τούς άλλους πού ήγήθηκαν στους άγώνες του λαού γιά τήν πατρίδα και τό έθνος, πριν τό κρίμα ή και τό κατάκριμά μας, να σταθοίμε στή θέση του και ν' αναλογιστοίμε ότι από τήν Τραπεζούντα στό Βιδίσι κι από τήν Κορυτσά στήν Καισάρεια, από τά Έπτάνησα έως τήν Κρήτη, πού ζούσαν υπό βενετική προστασία, κι από τήν Ευρώπη όλη μέ τούς ξενιτεμένους όρθόδοξους ως τις έλληνικές κοινότητες στή νότια Ρωσία, όλα αυτά τά εκατομμύρια όρθοδόξων περιέμεναν απ' αυτόν πώς μέ σωφροσύνη, προβλεπτικότητα, διπλωματία, θά μπορούσε να περισώσει από τήν Βυζαντινή Άνατολή ό,τι μπορούσε να περισωθεί.

Και τότε μπορεί και να δικαιολογούσαμε τήν άπόφασή του να ένδυθει, συμβολικά, πάνω από τά άμφια και τό αύτοκρατορικό επίσημο ένδυμα, τόν Σάκκο και να βάλει στό κεφάλι του τό Στέμμα, δηλαδή τί Μίτρα. Θά καταλαβαίναμε ότι τά έμβλήματα αυτά έπρεπε, άν ήταν κάποτε μετά από χρόνια και καιρούς να παραδοθούν στόν δικαιούχο τους, τόν ξεμαρμαρωμένο Έλληνορθόδοξο Αύτοκράτορα –«τόν πιστό στόν Χριστό Βασιλέα τών Έλλήνων»– να διατηρηθούν ζωντανά στήν αίμάσουσα και πάλλουσα καρδιά του λαού.

Και τότε ίσως θά έκτιμούσαμε και καταλαβαίναμε καλύτερα γιατί ή άθάνατη γενιά του 1821 δίνοντας τόν υπέρ πάντων άγώνα, στοιχημένη κάτω από τό λάβαρο τής Φιλικής Έταιρείας μέ τό σύνθημα: «Έλευθερία ή θάνατος», πολέμησε γιά του Χριστού τήν πίστη τήν Άγία και τής πατρίδος τήν έλευθερία.

Κι ακόμα γιατί ή «Αγιά Σοφιά», τό μέγα Μοναστήρι, στοίχειωνε τό όραμα του ξεμαρμαρωμένου Βασιλιά, και γιατί όταν κινούσαν για τί μάχη νήστευαν, προσεύχονταν και μεταλάβαιναν και γιατί όταν νικούσαν πήγαιναν πάλι στις εκκλησίες τους, φέρνοντας τά τάματα που ύποσχέθηκαν στις μυστικές συμφωνίες που έκλειναν μέ τούς Άγίους τους τίν ώρα των προσευχών τους.

Άν προσπαθώντας να έντοπίσουμε τά στοιχεία εκείνα που δύνουν τί δύναμη στή «μαγιά» και κάνουν τόν έλληνισμό να ύπερβαίνει τόν χρόνο κομίζοντας πρόταση πολιτισμού και πολιτικής οικουμενικής έμβέλειας, μακρηγορήσαμε, ως μās συγχωρεθεί. Τό κάναμε συνειδητά κρίνοντας πώς για τίν ολοκληρωμένη θεώρηση και αξιολόγηση τής νεοελληνικής πολιτειακής μας ιστορίας και των μορφών τής πολιτιστικής μας συγκρότησης, μπροστά στά 200 χρόνια από τό 1821, ή κατανόηση του όντολογικού πυρήνα που προσδίδει «είδοποιό διαφορά» στον έλληνικό τρόπο του βίου είναι εκ των ών ουκ άνευ. Και τουτο, διότι ή γνώση εκείνων των ελάχιστων και άπλων στοιχείων που συνθέτουν τίν ελληνικότητα μας είναι άπαραίτητη για να διατηρηθούν ζωντανά. Άν όλα τ' άλλα που συγκροτούν τό νεοελληνικό κράτος μας χαθούν, μπορούμε μ' αυτά να τό ξαναφτιάξουμε.

Σήμερα, καθώς μετά από 200 χρόνια άνεξάρτητου νεοελληνικού κράτους, έντός του όποιου δέν σταθήκαμε ικανοί να σπκώσουμε στους ώμους μας τί βαριά πολιτιστική κληρονομιά του όνόματος μέ τό όποιο θέλουμε να αυτοπροσδιορίζομαστε, άν άποτύχαμε να ολοκληρώσουμε αυτό που άρχισε τό 1821, ήταν γιατί έπιλέξαμε να διαμορφώσουμε τίν νεοελληνική ταυτότητα μας παρακάμπτοντας, μέ μιά φανταστική άερογέφυρα, τίν ιστορική πραγματικότητα 15 αίωνων έλληνοχριστιανικού-βυζαντινού πολιτισμού, που μεγαλούργησε ως συνέχεια του αρχαιοελληνικού, τόν πυρήνα και τίς αξίες του όποιου διέσωσε, αναχωνεύοντάς τον μέσα στην α-λήθεια του προσώπου του Θεού Λόγου και τής θεανθρώπινης φύσης Του.

Άν οί αρχαίοι Έλληνες έφθασαν στην έθνική αυτοσυνειδησία τους μπροστά στον κίνδυνο τής περσικής κατάκτησης και στην επιθυμία τής όριστικής εξέλιψής του, οί κατακτημένοι μεταβυζαντινοί Έλληνες έφθασαν σ' αυτήν ξαναγεννημένοι (άναστημένοι) μέσα από τά συντρίμια και τίς στάχτες του πολυεθνικού Βυζαντινού Κράτους, πιάνοντας τό νήμα τής έθνικής αυτοσυνειδησίας τους από κει που τό άφησε ό περίφημος φιλόσοφος Γεώργιος Γεμιστός ή Πλήθων, που από τό «άντρο» του στην καστροπολιτεία του Μυστρα, τό όποιο τόσο γλαφυρά περιγράφει ό Άλέξ. Παπαδιαμάντης στή «Γυφτοπούλα» του- έγραψε στον αυτοκράτορα Μανουήλ Β΄ Παλαιολόγο (1391-1415), συλ-

λαμβάνοντας σπίν «κατά φύσιν σπουδαίαν πολιτεία» του τίν ιδέα συγκροτήσεως ενός νέου πολιτικοκοινωνικού συστήματος, βασιζόμενου αποκλειστικά σέ έλληνικά πολιτιστικά δεδομένα: «Έλληνες τό γένος έσμέν ὧν ήγεισθε και βασιλεύετε ὡς ή τε φωνή και ή πάτριος παιδεία μαρτυρεῖ».

Αὐτοί λοιπόν οί Έλληνες, ἔχοντας ὡς βάση τά τρία ἀπό τά στοιχεία πού συνθέτουν τόν Ἰσοκρατικό ὀρισμό τοῦ Ἔθνους, δηλαδή τό «ὀμόμακρον» σπίν ιδέα τοῦ Γένους, τό «ὀμόγλωσσον» στά ἔλληνικά πού μίλαγε ὁ ἀπλός λαός, και τί γλῶσσα τοῦ Εὐαγγελίου, πού ἔγραψαν οί λόγοί του, τό «ὀμόθρησκον», στό πλαίσιο τῆς ὀρθοδόξου χριστιανικῆς πίστες και λατρείας, κατόρθωσαν, περισώζοντας και τό «ὀμότροπον» σέ ὄλες ἐκείνες τίς συσσωματώσεις πού προηγουμένως ἀναφερθήκαμε, νά φθάσουν σπίν νέα ἔθνικὴ αὐτοσυνειδησία τους, ἀξιοθύντες, μετὰ ἀπό ἕναν ἀπέλπιδο δεκάχρονο ἀγῶνα (1821-1831) νά παραδώσουν στίς γενιές πού ἀκολούθησαν τό νεοελληνικό ἀνεξάρτητο κράτους, τοῦ ὀποίου τά ὄρια τῆς ἐπιφάνειάς του ἦταν κατὰ πολὺ στενότερα ἀπό τό εὖρος τοῦ ἔθνικου σώματος.

Αὐτό τό χάσμα στά ἐπόμενα 100 χρόνια σμίκρυνε, μέ τίν ἐπέκταση τοῦ κράτους, και αὐτό ἔγινε τρεῖς φορές. Μία ὄταν τό 1864 πραγματοποιήθηκε ή ἔνωση τῶν Ἰονίων νήσων, σπίν ὀποία συγκατατέθηκε ή Ἀγγλία, προκειμένου νά ἐξασφαλίσει τί μόνιμη πρόσδεση τοῦ βασιλείου τῆς Ἑλλάδας σπίν σφαῖρα ἐπιρροῆς τῆς. Δεύτερη, ὄταν τό 1881 προσαρτήθηκε ή Θεσσαλία. Καί τρίτη ὄταν μετὰ τίν ἀναλαμπή τῶν βαλκανικῶν πολέμων, προσαρτήθηκαν ή Κρήτη, ή Ἡπειρος, ή Δυτικὴ και Ἀνατολικὴ Μακεδονία και ή Δυτικὴ Θράκη. Ἐκτοτε τό χάσμα Ἔθνους-Κράτους ἐξακολουθοῦσε νά μικραίνει, ἀλλὰ ἐξαιτίας μᾶς ἀντίθετης πορείας.

Δηλαδή τό χάσμα τοῦ Ἔθνους συρρικνωνόταν γεωπολιτικά καθὼς ἔλληνικοί πληθυσμοί ἐξολοθρεύονταν ή ἐκτοπίζονταν ή ἀλλοιωνόταν ή σύνθεσή τους σέ ὄσες περιοχές, στό τέλος τοῦ Α΄ Παγκοσμίου Πολέμου βρίσκονταν ἐκτός τῶν ὀρίων του.

Ἡ γεωγραφικὴ σύμπτωση ἔθνους και κράτους, ὄπως σέ μεγάλο βαθμὸ ὑφίσταται σήμερα, πραγματοποιήθηκε ὄταν, μετὰ τόν ἔλλητισμό τῆς Μικρᾶς Ἀσίας και τῆς Κωνσταντινούπολης, ἀφανίστηκε ὁ ἔλλητισμός τῆς Ρωσίας, τῶν Βαλκανίων και τῆς Μέσης Ἀνατολῆς.

Μετὰ τί δολοφονία τοῦ πρώτου «προσωρινοῦ» κυβερνήτη, Ἰωάννη Καποδίστρια, τοῦ νεοελληνικου ἀνεξάρτητου κρατιδίου, μέ τίν ἐπιβολή δύο ξένων βασιλικῶν οἰκογενειῶν, τῶν Βαυαρῶν Βίτελσμπαχ (Ὄθων) και τῶν Γερμανό-Δανῶν Γκλύξμπουργκ (Γεώργιος Α΄) σέ ρόλο τοποτηρητῆ τῶν ἔγγυπτριῶν

εὐρωπαϊκῶν Δυνάμεων, ἡ ὑπόθεσι τῆς πολιτειακῆς συγκρότησις πῆρε στρεβλή κατεύθυνσι, μέ τί συνέργεια ὄλων ἐκείνων τῶν νεοελλήνων πού ἔμαθαν νά βλέπουν τήν πατρίδα μέ τά μάτια τοῦ Κοραῖ καί τῶν ξένων, ὡς χώρα πού κυριαρχεῖται ἀποκλειστικά ἀπό τήν ἀμάθεια, τίς προλήψεις, τήν τραχύτητα τῶν ἠθῶν, σχεδόν ἡμιβάρβαρη σέ σύγκριση «μέ τά πεφωτισμένα, πεπολιτισμένα καί λελαμπρυσμένα γένη τῆς ἐσπερίας, πού ἀντιπροσώπευαν τό εὐδαμονέστερον, τό περικαλλέστερον, τό πλέον σεσοφισμένο κλίμα ἀπό πάσης ἀπλῶς τῆς καθ' ἡμᾶς οἰκουμένης».

Αὐτή ἡ μειονεξία, πού ἡ πολιτική, πνευματική καί οἰκονομική ἐλίτ βίωνε στίς σχέσεις μέ τούς Εὐρωπαίους σέ ἀτομικό ἐπίπεδο, μέσα ἀπό τόν ὀργανωτικό σχεδιασμό καί τί διοικητική στελέχωση τοῦ κράτους κατεστάθη συλλογικό βίωμα.

Ἔτσι, οἱ Νεοέλληνες βρεθίκαμε στήν ἀνάγκη, πρὸς ἀναπλήρωση τῶν ἐπώδυνων αἰσθημάτων κατωτερότητος, νά καταφύγουμε σέ μιά φαντασιώδη «ὑπεραναπλήρωση», σέ μιά καύχησι γιά τό ἀρχαῖο κλασσικό παρελθόν τῆς χώρας μας καί τά κατορθώματα τῶν ἀπώτερων ἐνδόξων προγόνων μας, ἀντλώντας αὐτοσεβασμό καί κύρος ὡς ἀπευθείας ἀπόγονοι τοῦ Περικλῆ, τοῦ Πλάτωνα, τοῦ Ἀριστοτέλη, τοῦ Αἰσχύλου καί ὄλων των ὑπολοίπων ἐπιφανῶν ἀρχαίων Ἑλλήνων. Καί αὐτό τό ἄλλα τῆς συμπλεγματικῆς καύχησης τό πραγματοποιήσαμε ἀποποιούμενοι 15 αἰῶνες ἱστορίας, ἀρνούμενοι μετά βδελυγμίας τήν κληρονομιά τῶν ἄμεσων φυσικῶν μας πατεράδων καί παππούδων, κι αὐτό, γιὰ ἐκεῖνοι τούς ὁποίους θαυμάζαμε (οἱ πεφωτισμένοι λαοί τῆς Δύσις) καί θέλαμε νά μιμηθοῦμε, τήν ἀρχαία Ἑλλάδα θαύμαζαν, καθὼς, γιά τούς δικούς τους λόγους, ταύτιζαν τούς βυζαντινούς χρόνους μέ τόν δικό τους Μεσαίωνα, ἐκ τῶν ὁποίων ὁ σημαντικότερος ἦταν ἡ πολιτική χειραφέτησί τους ἀπό τήν χειραγωγία πού ἀσκοῦσε πάνω τους τό Βυζαντινὸ Κράτος.

Στόν βαθμό πού ἡ συμπλεγματική αὐτή καύχησι τῶν Νεοελλήνων λειτουργοῦσε ὡς στοιχεῖο «ἐξευρωπαϊσμοῦ», ἦταν λογικό νά συνοδευτεῖ ὅπωςδήποτε μέ τήν «μετά βδελυγμίας» ἀπόρριψη καί χλευασμό τοῦ βυζαντινοῦ καί τοῦ μεταβυζαντινοῦ (προεπαναστατικοῦ) ἑλληνικοῦ παρελθόντος, ἀκριβῶς ὅπως τό ἀπαιτοῦσαν οἱ προδιαγραφές τοῦ Εὐρωπαϊκοῦ «Φιλελληνισμοῦ».

Ὁ Γιάννης Τσαρούχης, ὑπανισσόμενος τόν μεταπρατικό χαρακτῆρα τοῦ νεοελληνικοῦ κράτους καί τήν συμπλεγματική μας καύχησι γιά τήν ἀρχαία Ἑλλάδα, σχολίαζε σαρκαστικά: «Εἴμαστε ὅλοι μας "φιλέλληνες"».

Τό σύγχρονο ἑλληνικό κράτος, ἔχοντας ἐπιλέξει συνειδητά τόν μεταπρατικό ἐξευρωπαϊσμό του (στό πλαίσιο τῆς κοραϊκῆς «μετακένωσης»), ἔρχεται σέ ρήξη

καί διακοπή τῆς ἱστορικῆς πολιτιστικῆς συνέχειας τοῦ ἑλληνισμοῦ, ἔχοντας ἀρνηθεῖ προγραμματικά τα θεσμικά μορφώματα ἐντὸς τῶν ὁποίων ἡ λαϊκὴ του παράδοση διέσωζε τίς προϋποθέσεις τῆς ἑλληνικότητας. Προσπαθώντας νὰ λειτουργήσει μὲ θεσμικὴ ἄρθρωση, πού ἀποβλέπει ὄχι στὴν ἐξυπηρέτηση τῶν δικῶν τοῦ κοινωνικῶν καὶ πολιτικῶν ἀναγκῶν, καθὼς μμεῖται ἰδέες καὶ ὀργανωτικά σχήματα πού ἐξυπηρετοῦν σὲ ἄλλους τόπους, ἄλλους λαοὺς καὶ ἄλλες ἀνάγκες, καὶ ἐξ αἰτίας αὐτοῦ ἔχει αὐτοδικαστεῖ σὲ μόνιμη ὑπανάπτυξη καὶ ἱστορικὴ καθυστέρηση.

Τὰ μεγαλύτερα ἐμπόδια γιὰ τὴν ὑπέρβαση τῆς οἰκονομικῆς, πολιτιστικῆς, καὶ κοινωνικοπολιτικῆς καχεξίας του, ἀκόμα καὶ σήμερα, εἶναι ἡ σύγχυση πού μαστίζει τὴ διανόηση, τὴν παιδεία, συνολικὰ τὴν ἑλληνικὴ κοινωνία ὡς πρὸς τὴν ἐθνικὴ καὶ πολιτιστικὴ ταυτότητά μας, καθὼς συγχέουμε τὸν πολιτισμὸ μὲ τὸ φολκλόρ ἢ προβάλλουμε ὡς πολιτιστικὲς ἐπιδόσεις ἐπιτεύγματα ἀπομίμησης τοῦ δυτικοῦ προτύπου καὶ ἰδεώδους μας (τελευταία πολιτιστικὴ ἐπιτυχία τοῦ Ὑπουργείου Παιδείας ἡ ἔνταξη στοῦ ἡμερήσιου πρόγραμμα τῆς διδασκαλίας καλλιτεχνικῶν μαθημάτων τοῦ χοροῦ τῶν «τσιρλίντερς»).

Ὅσο δὲν ἔχουμε ξεκαθαρίσει τὴ σχέση τοῦ νεότερου Ἑλληνισμοῦ μὲ τὸν βυζαντινὸ καὶ μεταβυζαντινὸ ἑλληνισμό, ὅσο παραμένει συγκεχυμένη καὶ ἀνεπίγνωστη ἡ διαφορὰ Ἑλληνικοῦ Βυζαντίου καὶ δυτικοῦ Μεσαίωνα, ἀρχαιοελληνικοῦ πολιτισμοῦ καὶ δυτικῆς νεωτερικότητας (Οὐμανισμοῦ, Νεοκλασικισμοῦ, Διαφωτισμοῦ), τόσο ἡ σχέση μας μὲ τὴν ἀρχαία Ἑλλάδα θὰ παραμένει φαντασιώδης καὶ ἰδεολογικὴ, καὶ ὄχι πραγματικὴ καὶ γόνιμη.

Ὁ ἐορτασμός τῶν 200 χρόνων ἀπὸ τὴν Ἐπανάσταση τοῦ 1821, αὐτοῦ τοῦ τιτάνιου ἀγῶνα τοῦ ἔθνους, πού ὀδήγησε στὴν Παλιγγενεσία τοῦ κράτους τῶν Νεοελλήνων, μᾶς δίνει τὴν εὐκαιρία νὰ περάσουμε ἀπὸ τὴν ἀγνωσία καὶ τὴ σύγχυση στὴν αὐτογνωσία τοῦ ποιοῦ πραγματικὰ εἴμαστε καὶ ὄχι ποιοῦ φαντασιωνόμαστε ὅτι εἴμαστε. Μόνο τότε θὰ μπορέσουμε νὰ φέρουμε στὴν ὀλοκλήρωσή του αὐτὸ πού πρὶν ἀπὸ 200 χρόνια ἔγινε ἡ ἀρχὴ του. Ἀλλὰ γιὰ νὰ φθάσουμε σ' αὐτό, πρέπει νὰ περάσουμε ἀπὸ τὸ Ἡρακλείτειο «ἐδιζησάμην ἑμαυτόν» καὶ τὸ Δελφικὸ «γνώθι σαυτόν», γιὰ νὰ φθάσουμε μὲ πόνο καὶ ταπεινώση στοῦ χριστιανικοῦ «ἐγὼ εἴμι».

Στὴ διάρκεια αὐτῶν τῶν ἐορτασμῶν καλὸ θὰ μᾶς ἔκανε νὰ προβληματιστοῦμε πάνω στοῦ κεφαλαϊώδους πολιτικῆς σημασίας ἐρώτημα πού προσπερνᾶμε ἄκριτα στοῦ πλαίσιο αὐτῆς τῆς ρεαλιστικῆς αὐτεπίγνωσης καὶ πού θὰ δικαίωνε τὸν Σολωμικὸ λόγο, πού θέλει «ὄ,τι εἶναι ἀληθινὸ νὰ εἶναι καὶ ἐθνικὸ». Ποιὰ εἶναι ἡ ταυτότητα καὶ ἡ ὄντοτητα αὐτοῦ τοῦ πολιτικοῦ ὑποκει-

μένου (έθνους – κράτους) για τίς πράξεις, τίς παραλείψεις και τό μέλλον του οποίου γίνεται λόγος;

Ἡ ἀπάντησι στοῦ ἐρώτημα ἀπαιτεῖ μιά λεπτομερῆ ἀπογραφή τοῦ ἐθνικοῦ δυναμικοῦ, μέ τήν εὐρύτατη ἔννοια τοῦ ὄρου, κι αὐτή –ἂν γινόταν μέ εἰλικρίνεια καί χωρίς νά ὑπάρχει ἡ ἀνάγκη τοῦ νά ἀπολογηθεῖ κάποιος (κυρίως τό ὑφιστάμενο πολιτικό προσωπικό) πρὸς ὅποιαδῆποτε κατεύθυνση– θ' ἀποκάλυπτε πὼς τό ἐν δυνάμει ἐθνικό δυναμικό ἀφίσταται παρασάγγας ἀπὸ τό ἐν τοῖς πράγμασι ὑφιστάμενο.

Θά ἀποκαλυπτόταν πὼς ἡ ἐσωτερική ἀποσύνθεσι, τήν ὁποία ἀφήσαμε νά προχωρήσει τὰ τελευταῖα πενήντα χρόνια πού δέν ἀντιμετωπίζαμε κανέναν ἄμεσο κίνδυνο, μᾶς στέρησε ὅλα ἐκεῖνα τὰ ἀπαιτούμενα μέσα καί τὰ περιθώρια ἐλιγμῶν τώρα, πού ἡ ἀνάγκη μᾶς περισφίγγει.

Καί ὅλοι θά ἔπρεπε νά γνωρίζουμε πὼς οἱ κινήσεις καί οἱ ἐλιγμοί στό πολιτικό-διπλωματικό πεδίο ἀποδίδουν ὄχι ἀνάλογα μέ τό «δίκαιο», τό ὁποῖο ἄλλωστε κάθε πλευρά τό ὀρίζει γιά λογαριασμό της, ἀλλά ἀνάλογα μέ τό ἱστορικό βάρος τῶν συλλογικῶν ὑποκειμένων, ὅπως αὐτό ἀποτυπώνεται σ' ἓνα πολυδιάστατο πλέγμα κοινωνικῶν, οικονομικῶν, στρατιωτικῶν καί ψυχολογικῶν παραγόντων καί, ἐπὶ πλεόν, πὼς ἡ ἀξία μᾶς συμμαχίας γιά μιά ὀρισμένη πλευρά καθορίζεται ἀπὸ τό εἰδικό βάρος τῆς πλευρᾶς αὐτῆς μέσα στή συμμαχία.

Ἰσχυροί σύμμαχοι ὅπως π.χ. οἱ Η.Π.Α., ἡ Ε.Ε., τό ΝΑΤΟ, ἡ Γερμανία εἶναι ἄχρηστοι σ' ὅποιον δέν διαθέτει ὁ ἴδιος εἰδικό βάρος, ἀφοῦ ἀνάλογα μέ αὐτό αὐξομειώνεται τό ἐνδιαφέρον τῶν ἰσχυρῶν. Καί μπορεῖ αὐτά τὰ δεδομένα νά τά θεωρεῖ κανεῖς «ἄδικα», «λυπηρά» καί «ἀπάνθρωπα», ἀλλά ἂν ἀσκεῖ ἐθνική πολιτική ἀγνοῶντας τα, ἀργά ἢ γρήγορα, θά βρεθεῖ νά θρηνεῖ τίς δικές του συμφορές.

Σύμφωνα μέ τήν πολιτική σκέψη τοῦ Παν. Κονδύλη, τό Ἕθνος, παρ' ὅλες τίς προσπάθειες τῆς ἀποδομητικῆς διανοήσεως πού ἔχει δώσει «γῆ καί ὕδωρ» στήν παγκοσμιοποιημένη, νεοφιλελεύθερη οικονομική διακυβέρνησι, ἀποτελεῖ καί σήμερα τή μικρότερη δυνατή ομάδα πρὸς ἐπιδίωξη ἑνὸς κοινῶν συμφέροντος μέσα στήν παγκόσμια κοινωνία – ὑπὸ τήν προϋπόθεσι βέβαια ὅτι θά συγκροτηθεῖ ὡς κυρίαρχο κράτος. Ἡ ὕπαρξι ἑνὸς τέτοιου κράτους στήν ὑπηρεσία τοῦ Ἕθνους καί ὄχι τό ἀντίστροφο, καθίσταται σήμερα, ὅσο ποτέ ἄλλοτε, ἀναγκαία, γιατί μετὰ τήν ἀποσύνθεσι τῶν ἡγεμονικῶν ἢ καί αὐτοκρατορικῶν δομῶν καί τῆ συνακόλουθη «βαλκανοποίηση τοῦ Εὐρασιατικοῦ χώρου», τῆς πλεόν κρίσιμης γεωστρατηγικῆς περιοχῆς τοῦ πλανήτη γιά τίς δυνάμεις ἐκεῖνες πού ἐγείρουν ἀξιώσεις πλανητικῆς ἰσχύος, ἔχει ἀυξήσει στό μέγιστο τή

ρευστότητα και τήν άβεβαιότητα στήν έκβαση τών εξέλιξεων.

Καί ώς τέτοιες έννοώ όχι μόνο τίς παραδοσιακές Μεγάλες Κρατικές Δυνάμεις, αλλά και τίς σύγχρονες άυτονομημένες, στό πλαίσιο τής οικονομικής παγκοσμιοποίησης, Ύπερεθνικές Έταιρείες, τών όποιών οί άνθρωποι πού τίς διοικοῦν βρίσκονται σέ διαμάχη μέ τήν πολιτική και τούς πολιτικούς τών έθνικῶν κρατῶν.

Η ρευστότητα αὐτή σήμερα προσφέρει σέ κάθε έθνος μία μοναδική εὐκαιρία ν' απαιτήσει –άν νιώθει ότι έχει τήν απαιτούμενη ισχύ– από τούς γείτονές του ό,τι θεωρεί δικό του. Τρανό παράδειγμα στήν περιοχή μας ή, υπό τόν σουλτάνο Έρντογάν, Τουρκία.

Από τήν άλλη, στό έσωτερικό τών έθνῶν ή συγκρότηση ενός κράτους άναταποκρινόμενου στίς ανάγκες, τούς σκοπούς και τούς στόχους τής έθνικῆς στρατηγικῆς συνυφαίνεται άναγκαστικά μέ τή λήψη μιάς άπόφαση πάνω στό ποιός θά τό εκπροσωπεί και ποιός θά έρμηνεύει δεσμευτικά τή βούλησή του – άπόφαση πού, ώς γνωστόν, λαμβάνεται κατά κανόνα από έσωτερικές διαμάχες και όχι από εύγενείς πόθους και ώραίους άγαπητικούς λόγους περι συνεργασίας και όμόνοιας.

Στή μακρά διαδρομή τής χειραφέτησης τοῦ έθνους – κράτους στό δεύτερο μισό του 20οῦ αιώνα, δύο βασικές έπιλογές προσφέρονταν σέ όσους επέλεγαν έθνικές στρατηγικές, και άκόμα προσφέρονται.

Πρώτη εκείνη τοῦ μαζικοδημοκρατικού εκσυγχρονισμού, μέ τήν ταυτόχρονη διακήρυξη πίστης στίς άρχές τοῦ Οικουμενισμού τών ανθρωπίνων δικαιωμάτων, όπως αὐτά χρησιμοποιήθηκαν από τή Δύση για πολιτικούς σκοπούς στήν πολεμική της άπέναντι στόν προλεταριακό διεθνισμό τής Άνατολῆς.

Για τήν πατρίδα μας, αὐτή υπήρξε ή έπιλογή τής έτερόφωτης και «άλληθωρίζουσας» πρὸς τή Δύση πολιτικῆς, πνευματικῆς και οικονομικῆς έλίτ.

Δεύτερη έπιλογή υπήρξε εκείνη τής ριζοσπαστικοποιημένης παράδοσης, τήν όποία μπορούμε νά τήν κατανοήσουμε στόν ρόλο τής έθνικῆς χειραφέτησης μόνο αν αφήσουμε στήν άκρη τήν προσφιλή αντίληψη τών συντηρητικῶν, ότι ή παράδοση εἶναι κάτι σαν Θεός, πού αίωρεῖται πάνω από λαούς και άτομα και πού δέν υποκύπτει σέ αυθαίρετες άποφάσεις.

Τό πρώτο βήμα πρὸς τήν ριζοσπαστικοποίηση τής παράδοσης συντελεῖται όταν εκείνος πού έρμηνεύει δεσμευτικά τήν παράδοση εκπροσωπεί τή γνώμη πώς ή παράδοση δέν εἶναι νεκρό παρελθόν, παρά ζωντανό παρόν και ότι όποιος θέλει νά ζήσει σύμφωνα μέ τήν παράδοση, όφείλει νά μίν ξεκόψει από τόν σημερινό κόσμο και νά μίν ανασυστήσει μέ σχολαστική άκρίβεια τό

παρελθόν, γιά νά φωλιάσει εκεί, παρά πρέπει νά ἐγκύψει στήν παράδοση, γιά νά βρεί μέσα της τήν πίστη καί τίς ὁδηγίες, μέ τήν βοήθεια τῶν ὁποίων θά μποροῦσαν ν' ἀντιμετωπιστοῦν τά προβλήματα τοῦ παρόντος καί οἱ προκλήσεις τοῦ μέλλοντος. Ἡ παράδοση, δηλαδή, δέν πρέπει νά σημαίνει τόν ἐγκλεισμό σέ ὀρισμένο χρόνο καί χώρο, παρά συνιστᾷ δύναμη στραμμένη πρὸς τά ἔξω καί ικανή νά δώσει κάτι παραπάνω ἀπό ἀγῶνες ὀπισθοφυλακῶν.

Εἶναι φανερό πὼς στήν ἐπιλογή αὐτή, ἡ Ἐκκλησία ὄχι στήν ἐκδοχή τῆς ιδεολογικοποιημένης θρησκείας, ἀλλά ὡς «Σῶμα Χριστοῦ», ποῦ σέ κάθε λειτουργική –εὐχαριστιακή σύναξη– παρακαλεῖ προσευχόμενη νά εἶναι «χριστιανὰ» καί ὄχι «χριστιανικά» τα τέλη (οἱ σκοποὶ καί ὁ θάνατος) τῆς ζωῆς ἡμῶν, εἶναι σύμμαχος καί ὄχι ἐχθρός. Κι αὐτό διότι ἐγκείται στήν ικανότητά της νά δίνει στίς λαϊκές συσπειρώσεις ψυχικά κίνητρα καί νά τίς κινητοποιεῖ σέ ἔκταση ἀδιανόητη γιά τίς γνήσια ὀπισθοδρομικές παραδοσιακές κοινωνίες.

Τέλος, στό πλαίσιο τῆς ριζοσπαστικῆς παράδοσης, εἶναι ὀφθαλμοφανές πὼς οὔτε στή θεωρία, οὔτε στήν πράξη (στήν πράξη μάλιστα ἀκόμη λιγότερο ἀπ' ὅσο στή θεωρία) δέν ἀπορρίπτεται ἡ σύγχρονη βιομηχανία καί τεχνική, οὔτε ἐπιδιώκεται ἡ ἐπιστροφή σέ προβιομηχανικές μεθόδους τοῦ οἰκονομεῖν, οὔτε παραμελεῖται ἡ ἐπιστημονική-τεχνολογική ἔρευνα, ἀλλά δένεται μέ τίς πραγματικές ἀνάγκες καί τά προβλήματα τοῦ Ἔθνους.

Στό νευραλγικό αὐτό πεδίο, ἡ ριζοσπαστικοποιημένη παράδοση δέν ἐπιτρέπει στόν ἑαυτό της οὔτε τρέλες, οὔτε ψευδαισθήσεις σχετικά μέ τό πολιτικό βάρος καί τό πεπρωμένο τοῦ Ἔθνους, τό ὁποῖο γιά νά προφυλάξει τίς παραδόσεις του θά παραιτοῦνταν συνειδητά καί προγραμματικά ἀπό τά μέσα τῆς σύγχρονης τεχνοεπιστήμης καί βιομηχανίας.

Ἄν θέλουμε νά ὑπάρχει καί αὔριο ἑλληνισμός μέ διακριτή ταυτότητα, ἔχοντας φθάσει στό «μή παρέκει», πρέπει ν' ἀρχίσουμε ἀπό σήμερα, ἀπ' αὐτή τή στιγμή νά ξαναστήνουμε πατρίδα, νά ξαναφτιάχνουμε Ἑλλάδα, σταματώντας νά τήν ξεκοκκαλίζουμε. Ἄλλωστε ὅ,τι φάγαμε, φάγαμε, καί δέν ἔχει ἀπομεινέι ἄλλο ἀπ' ὅ,τι μᾶς παραδόθηκε, παρ' ἔξόν νά φᾶμε τίς ἴδιες μας τίς σάρκες. Εἶναι πιά καιρός, καί «οἱ καιροὶ οὐ μενετοί», νά ἐπανασυνδέσουμε τήν ἔννοια τοῦ ἔθνους μέ ἐκείνη τῆς Πατρίδας, ἡ ὁποία ἀνταμώνει μέ τήν ἀνεκρίζωτη ἀνάγκη τοῦ ἀνθρώπου γιά ψυχικούς καί οὐσιαστικούς δεσμούς, δηλαδή ὀργανικές σχέσεις μέσα στήν κοινότητα καί οἱ ὁποῖες βρῖσκουν τήν ἀναφορά τους στήν ἔννοια τῆς ἐθνικῆς ταυτότητος.